РУСИН

Наш 60-річный юбілант ТгЛіц. о. Франтїшек Крайняк із Камюнкы за розвой русиньской пасторації быв на IV. Міджінароднім конґресї русиньского языка оцїненый Преміов св. Кіріла і Мефодїя за розвой русиньского языка.

Фотка: З. Цітрякова

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXV, č. 6 / 2015

КУЛТУРНО-ХРІСТІАНЬСКЫЙ ЧАСОПИС

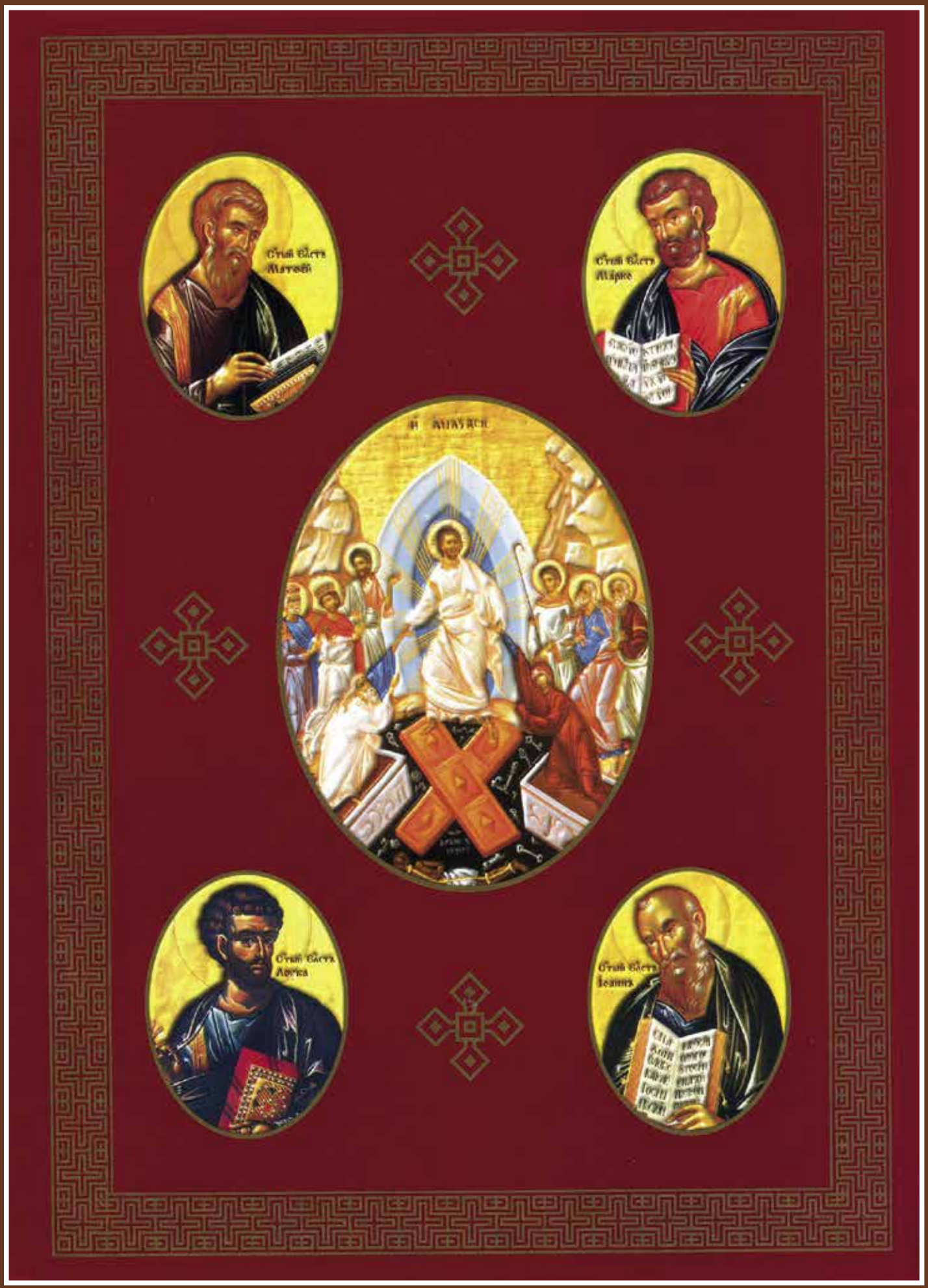

• Обалка найвекшой перекладательской роботы ТгЛіц. о Франтїшка Крайняка вєдно з Осифом Кудзеём – 1 052-сторінков Тетраєвангеля од Мафтея, Марка, Лукы і Йоана (Свідник: Світовый конґрес Русинів, 2009).

Доц. ПгДр. Анна ПЛЇШКОВА, ПгД., Інштітут русиньского языка і культуры Пряшівскої універзіты в Пряшові

ВІРНЫЙ БОГУ, ЦЕРЬКВИ І НАРОДУ

(К 60-ым народенинам о. ТгЛіц. Франтїшка Крайняка)

Так просто мож бы было охарактерізовати особность отця духовного, од року 2006 душпастыря в русиньскім селї Камюнка в Старолюбовняньскім окресї, покровителя русиньской пасторачной практікы на Словакії, а выходячі з того зарівно і новодобого народного будителя, якого за 40 років вірной службы Богу, Ґрекокатолицькій церькци і русиньскому народу мож сміло поставити до єдного ряду з єпіскопом-мучеником Павлом Петром Ґойдічом, Василём Гопком, але і старшыма ґенераціями священиків, народных діятелїв і будителїв. Округлый 60-річный юбілей жывота **о. ТгЛіц. Франтїшка Крайняка** є мотіваціов і про нас обернути увагу на того чоловіка, з якым нам судьба дожычіла контактовати ся найчастїше і найактівнїше споміджі вшыткых священнослужытелїв Ґрекокатолицькой церькви на Словакії, а то вдяка ёго ініціативній, неустанній і новаторьскій роботї, звязаній з розвоём пасторації в русиньскім літературнім языку. Многы переклады з церьковнославяньского до сучасного русиньского літературного языка, якы было треба зробити, і якы з властной ініціативы робив і не перестає робити од зачатку 80-ых років 20. стороча вєдно з далшыма отцями духовныма і лаіками, любителями і честователями свого материньского языка, приносять свої плоды тыж у формованю свідомых Русинів, гордых на свій материньскый русиньскый язык як дїдовизну предків, што видно каждых 10 років при списованю людей. Вдяка ёго ініціативам в розвою русиньской пасторачной практікы, конфесійна сфера вжываня русиньского языка є в послїднїх роках найдінамічнїше ся розвиваючов уряднов сферов вжываня русиньского языка на Словакії. За свою роботу о. Франтїшек Крайняк быв 24. септембра 2015 у Пряшові – на IV. Міджінароднім конґресї русиньского языка, орґанізованім Інштітутом русиньского языка і культуры на Пряшівскій універзітї – вєдно з далшыма 14 вызначныма домашнїма і загранічныма особностями, довгодобо і неперестанно активныма в роботї з і над русиньскым языком, оцїненый **Преміов св. Кіріла і Мефодія за розвой русиньского языка**.

x x x

Франтїшек Крайняк ся народив 4. януара 1956 в Пряшові-Соливарі. По скініню середнёй школы в Пряшові, в роцї 1976 зачав штудовати теолоґію на Римокатолицькій кіріломефодьскій богословскій факултї в Братїславі, яку закінчів в роцї 1981. Здобыты знаня пізнїше проглубив на Католицькій універзітї в польскім Люблїнї, де в роцї 1999 здобыв научный тітул „Ліценціат теолоґії". За священика быв высвяченый в роцї 1981. Куртый час служыв у парохії села Рокытів коло Гуменного, а од року 1985 ся стає парохом Ґрекокатолицькой церькви св. Василія Великого в Міджілабірцях. Судьба хотїла, жебы якраз тото місто, з якым о. Франтїшек Крайняк звязав свій жывот на выше 20 років, ся стало колысков русинства. Стады ся зачали в роцї 1989 шырити ідеї о самостатнім русиньскім народї, о потребі літературного русиньского языка і ёго заведжіню до пасторації, о споёваню народа карпатьскых Русинів, порозділёваного границями многых країн, але і о обновлїню русиньской церькви „sui iuris" зо вшыткыма адміністратівныма належностями і єрархіов.

x x x

Ф. Крайняк в Міджілабірцях пережыв найвызначнїшу часть свого жывота – 21 років. Записав ся до свідомости Лабірчан, вірників ґрекокатолицькой церькви, молодежи і покровителїв русиньского народного дїла. Почас „лабірьского" періоду ся сформовав на єдну з найвыразнїшых особностей в новодобій народній історії Русинів, але і в історії „русиньской" Ґрекокатолицькой церькви на Словакії, з пересягом за границї нашой републікы. Так

6/2015 РУСИН

ОБСЯГ

Доц. ПгДр. Анна ПЛЇШКОВА, ПгД.: ***Вірный Богу, церькви і народу*** **1 – 4**

Мґр. Йозеф БІЛСКІ: ***Уж 20 років по русиньскы – літературно*** **4 – 7**

ТгЛіц. Франтїшек КРАЙНЯК: ***Статус русиньского языка в церьковній сфері*** **8 – 9**

Демко ТРОХАНОВСКЫЙ: ***115. річниця смерти митрополиты Йосифа Сембрановіча (18921 – 1900)*** **10 – 11**

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, ПгД.: ***Дакотры орфоґрафічны і орфоепічны проблемы в русиньскых масмедіях Словакії*** **12 – 17**

Цінна публікація про чуджінців **18**

Мґр. Михайло АЛМАШІЙ: ***Вопросы формованя русиньского языка на Україні*** **18 – 22**

На Словакії вышов 2. том словника **22**

Мґр. Петро МЕДВІДЬ: ***160 років од народжіня Антонія Бескида – ґубернатора Підкарпатьской Руси*** **23**

Мґр. Валерій ПАДЯК, к. н., асоц. проф. Патріція КРАФЧІК: ***Хто такый професор П. Р. Маґочій?*** **24**

Євангелія на неділі і свята цілого року

До русиньского языка переложыв:
о. Франтішек КРАЙНЯК, Меджілабірці
вєдно з братами-Русинами в Хрістови

• *Тітулна сторінка першой із найвекшых перекладательскых робот ТгЛіц. о. Ф. Крайняка.*

як діло Духновіча і Павловіча, і єго діяня запалило іскру у людей єднако мыслячіх: священиків і лаіків. *Круг русиньскых священиків* в рамках той церькви і хоць є скоріше лем сімболічнов інштітуціов, але не без впливу на розвой русиньской пасторації, а тым і ідентічности Русинів. Зомкнутый колектів сполутворців перекладів церьковных книг до русиньского языка, часопису *Артос* і *Ґрекокатолицького русиньского календаря* під єго веджінём дотеперь зробив роботу, яка не має в русиньскій церьковній історії паралелу. Такым активным способом ся вєдно снажыли повышыти лем у 20. сторочу кодіфікованый русиньскый язык на язык літурґічный – в згоді з церьковныма і цівілныма законами. Тым зачали ставляти охранный мур перед дедале аґресівнішов асімілаціов, з яков Русины суть нучены боєвати як на церьковнім полю, так в цівілнім жывоті. В споїню сил – церьковных і цівілных народностных інштітуцій – про Русинів ся указовала надія на їх захрану перед тоталнов асімілаціов. Велику надію вкладали до обновленой по році 1968 якраз Ґрекокатолицькой церькви, од якой ся чекало продовжованя народных снаг небогого єпіскопа Павла Петра Ґойдіча, ЧСВВ. Але выявліня словакізачных тенденцій обноленой церькви выкликало іщі бівшу активізацію пронародных русиньских особностей в ній, якы в сполупраці з цівілныма народностныма орґанізаціями, главно по році 1989 з Русиньсков обродов, в якій довгы рокы быв активным членом юбілантів старшый брат ЮДр. Петро Крайняк, активно ся дожадовали в рамках даной церькви установити єпіскопа про Русинів, якый бы брав огляд на народну ідентічность єй вірників-Русинів. Но місто того ся дочекали перекладаня з парохії на парохію (т. є. перзекуції) русиньских душпастырів, яка очівісно мала за ціль перестати „жывити“ русиньске коріня в тій церькви. Але появлёваня на світ, і хоць в тяжкых псіхолоґічных і матеріалных условіях, перекладів Апостолів і Євангелій в русиньскім языку і іншых книжок важных про розвой русиньской пасторачной практікы, значіло, же Русины ся не планують вздати своїх законных прав. Хоць місто довго жаданого єпіскопа іщі за уряду попереднёго єпіскопа Яна Гіркы, аж новый єпарха Ян Бабяк в тихости в катедралнім храмі в році 2003 увів до фунцкії холем вікаря про Русинів Павла Петра Галька, ЧСВВ, од самого зачатку было ясно, же окрем хрестных мен, з благореченым єпіскопом Ґойдічом не буде мати много сполочного. Нечінность єго уряду в русиньских ділах в рамках церькви ся підписує під неґацію уж зробленого на хосен русиньской пасторачной практікы. В згоді з общім поглядом треба конштатовати, же як бы свій вікарьскый уряд справовав як решпектована особность зо вшытков важностёв, Русины бы ніґда не мусили быти свідками аж барз частого „перемітованя“ своїх душпастырів з *Кругу русиньских священиків* з парохії на парохію, „одставлёваня“ їх з вызначнішых парохій, або докінця і суспендованя зо священства, і настолёваня на їх міста душпастырів, якы не мають проблем міджі Русинами зачати вести пасторацію по словацькы. Значіть, хоць де юре русиньскый вікарь екзістовав, но де

• *Обалка Ґрекокатолицького русиньского календаря, котрого єдным з ініціаторів взнику і активным творцём є ТгЛіц. о. Ф. Крайняк. Видно го і на обалці (другый справа) почас святочного выголошіня кодіфікації русиньского літературного языка на Словакії 27. януара 1995 у Братіславі.*

факто (не)чінность ёго уряду выкликовала переважно неспокійность у вірників, што ся часто споминало у звязи з (не)рішанём кардіналных проблемів і жадостей русиньскых вірників і їх священиків. Наконець, публікованы статї в русиньскых періодіках або на інтернеті з того періоду были того свідоцтвом. І зато на місті быв важный вопрос: ці русиньскый вікарь в общім мав якысь компетенції в русиньскых дїлах і ці ёго уряд мав силу ся причінити о сформованя холем найнизшой основной церьковной штруктуры – русиньского вікаріату, якый бы творили парохії з перевагов по русиньскы бісїдуючіх вірників, в котрых бы душпастырьску службу реалізовали священици-Русины акцептуючі русиньску пасторачну практіку?! Одповідь на даный вопрос і в минулости, і в сучасности, позітівна не є. Дефінітівне рішіня пересунути о. Франтїшка Крайняка з Міджілаборець – значіть найвызначнїшого русиньского душпастыря з найвызначнїшой русиньской парохії – лем потверджує уж повіджене.

x x x

О. Франтїшек Крайняк 16. юла 2006 в Ґрекокатолицькій церькви св. Василія Великого в Міджілабірцях одправляв свою послїдню недїльну Службу Божу про переповненый храм вірників. Довго авізована справа о ёго переложіню на іншу парохію, наперек ініціативным протестам лабірськых віруючіх, ся наповнила. Стало ся так в роцї, кідь о. Франтїшек славив два вызначны юбілеї: полудень свого віку і 25 років активной душпастырьской службы. Недїльна Благодарственна (дяковна) Служба Божа в лабірській церькви ся одправляла за 21 років ёго пасторачной службы в тій парохії. Хоць про вірників мала емоціоналный характер, так як кажда недїльна Служба Божа од справы з Ґрекокатолицького єпіскопского уряду в Пряшові о дефінітівнім одходї о. Крайняка з Міджілаборець, о. Крайняк у своїй проповіди ся росставав з Лабірчанами оптімістично. Із спокійным выразом у твари повів: *„Не йду до Америкы, лем до Камюнкы.“* Подяковав кураторьскому збору, канторам і вшыткым, котры ся старали о церьков. А окреме молодежи, якій він жертвовав свої силы, час і талент. Як написав к ёго 50-ым народенинам о. Ярослав Поповець, председа *Общества св. Йоана Крестителя*, і близкый приятель і сполупрацовник о. Франтїшка, *„од року 1985 сістематічно ся у лабірській парохії занимав з молодежов і ёго робота є благословенна. За 20 років пасторачно-місійной роботы выходить спід ёго рук 10 новых людей до Божого винограда, якых учіть не ганьбити ся за своє, а знати і потерьпіти.“*

О. Франтїшек і тогды, так як все перед тым, але і по тім, вызывав людей розвивати зачате русиньске дїло, любити родну бісїду, учіти ся материньскый язык у школї, чітати русиньску пресу, спознавати історію свого народа, і дяковати Богу. Богу подяковав і він – за силу, котру му надїлив, і за любов, з котров го спроваджать у жывотї. *„Сьме на півдорозї, кідь возьмеме до увагы мій вік, а лем на четвертинї дорогы, кідь возьмеме до увагы моє служіня Богу і народу. Ідеме дале...“* – закінчів свою послїдню, незабытну недїльну проповідь у лабірськім храмі о. Франтїшек.

x x x

Ф. Крайняк в Міджілабірцях выбудовав міцный пасторачно-народностный русиньскый фундамент. Но нелем у самім містї видно ёго слїды, але і в цїлім лабірськім русиньскім реґіонї, в котрім ся наконець про нёго „не нашло“ місто. Ёго одход з реґіону зарівно значів зачаток великого екзамену про Русинів Лабірщіны – ці вытримлять хранити тот фундамент і на нїм дале будовати. А про самого о. Крайняка ся отворила нова вызва – русиньскы фундаменты выбудовати і з „глубокого сна“ пробудити тотально пословакізовану Старолюбовнянщіну.

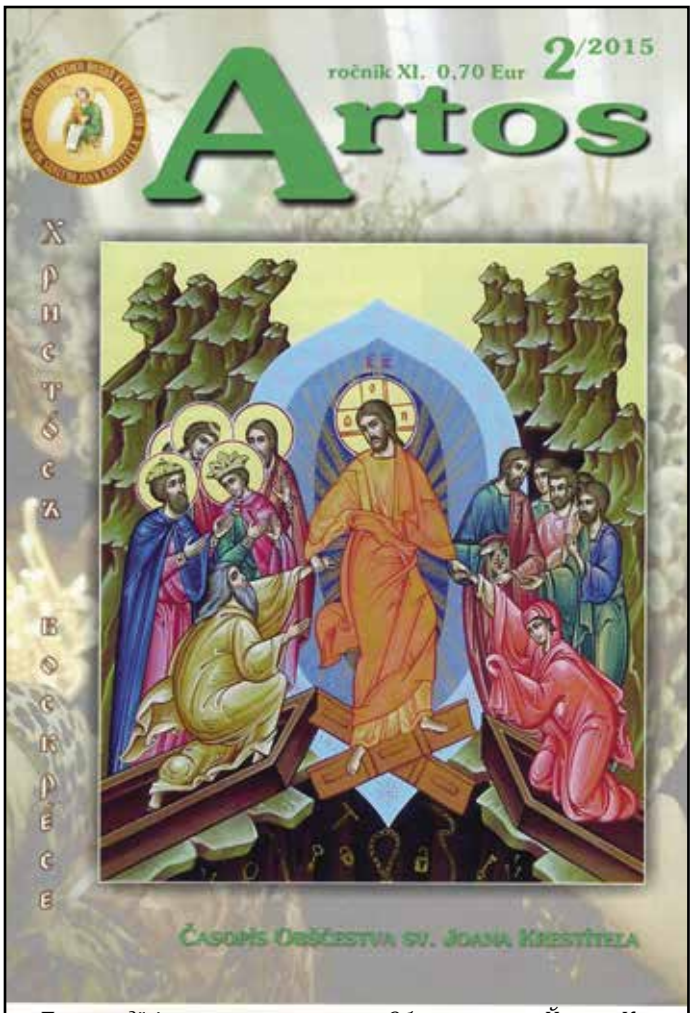

• *При зродї і розвитку часопису Общества св. Йоана Крестителя – АРТОС велику роль зограв і грає ТгЛіц. о. Ф. Крайняк.*

Од 20. юла 2006 ся новым пасторачным місцём про о. Крайняка стала Камюнка, де в тот день одслужыв першу Службу Божу. Знаме, же Камюнка є русиньске село, лем, нажаль, з народностного боку занедбане. Хоць ту видно наростаючу тенденцію жытелїв русиньской народности – з 92 людей в роцї 1991 їх число підросло на 237 в роцї 2001, а в роцї 2011 на 528. Значіть скоро 40% жытелїв села, яке має нецїлых 1400 жытелїв, собі усвідомлює свою народну приналежность. На порівняно велике „русиньске“ село є то мало, але наростаючій тренд нам дає оптімізм. Подобна сітуація є в цїлім рядї русиньскых сел, што є наслїдком занедбаня пронародной роботы місцных священиків, абсенції народной школы, народных русиньскых учітелїв і навчаня материньского русиньского языка, який доднесь ся офіціально не учіть ани в єдній школї в

окресї Стара Любовня!

Єдиным опорным стовпом, од якого мож у тім реґіонї зачати розвивати народну русиньску лінію, видить ся нам, же може быти лем у 2003 роцї русиньскыма священиками обновлене *Общество св. Йоана Крестителя*, яке в своїм проґрамі собі ставить за цїль „реліґійный, народный і культурный розвой Русинів". Навыше, кідь председом орґанізації є о. Ярослав Поповець, душпастырь у Чірчу, т. є. якраз в Старолюбовняньскім окресї.

Але роздумы суть єдно дїло, а реалность – друге. Твердов і неґатівнов реалностёв у душпастырьскій роботї є факт, же з волї єпіскопа ся священици на єднім містї не мусять стримати довго, максімально 10 років. Мы знаме і такы припады душпастырїв з *Кругу русиньскых священиків*, якы скоро каждый рік зо своїма родинами ся стягують з парохії на парохію. Также вызначнїшый слїд у свідомости своїх вірників зохабити не годны – не мають коли. Зато лем оптімізм нашой натуры одганять од нас думкы, же така судьба бы мала быти напроєктована і про о. Франтїшка Крайняка і єго родину...

На послїднїй недїльній Службі Божій в Міджілабірцях 16. юла 2006 і мы взяли участь. Была то про нас зась можность стрїтити ся з тым вызначным чоловіком і подяковати му за зроблену роботу на церьковнім і народнім полю. Віриме, же і Старолюбонянщіна зо своїма честныма Русинами му єднак приростуть к сердцю, же народны русиньскы традіції під єго впливом ту знову поступно ожыють а єго жертвенна робота принесе новы плоды.

На многая і благая лїта!

Мґр. Йозеф БІЛСКІ, докторанд Філозофічной факулты Пряшівскої університы в Пряшові

Уж 20 років по русиньскы – літературно

Літературный язык представлять неодємну часть самобытности каждого народа. Демократізація сполочности по роцї 1989 створила до тогды неєствуючій простор на самоіденітіфікацію ай Русинам, і так у тім періодї на Словакії настає розвиток русиністікы. Выслїдком рого розвитку была кодіфікація літературного русиньского языка на Словакії 27. януара 1995, а то на основі выходной части русиньскых діалектів в области Лаборецькой верьховины. Тота (нелем про Русинів) вызначна подія збогатила палету славяньскых літературных языків і уж 20-ый рік представлять єден із інштрументів народной ідентічности Русинів, котры суть на свій літературный язык належно горды.

З нагоды округлой річницї кодіфікації списовного русиньского языка на Словакії в днях 23. – 25. септембра 2015 проходив **IV. Міджінародный конґрес русиньского языка**[1], якого орґанізатором быв **Інштітут русиньского языка і культуры Пряшівскої університы в Пряшові** [2]**.** І кідь святочне отворїня конґресу ся одбыло аж у четверь 24. септембра 2015, проґрам зачав уж 23. септембра 2015, кідь по вечері была про участників конґресу приправлена пєса на сценї Театру Александра Духновіча в русиньскім языку.

Дня 24. септембра 2015 перед офіціалным отворїнём конґресу окрем русиньского языка было чути язык польскый ці мадярьскый, што уж од зачатку свідчіло о міджінароднїй участи на конґресї. О 9.45 год. быв конґрес офіціально одкрытый гімнічнов піснёв карпатьскых Русинів *„Я Русин был, єсм і буду"*[3] в інтерпретації Хору православного катедралного храму св. Александра Нєвского у Пряшові, котрый діріґовала Мґр. Татяна Швайкова, ПгД.[4] Хор, надвязуючі на духовну культуру Русинів, наслїдно заспівав піснї в церьковнославяньскім языку: *„Ныні отпущаєши"*, *„Святый Боже"*, *„Достойно єсмъ"*, *„Отче наш"* і *„На многая лїта..."*. Доц. ПгДр. Анна Плїшкова, ПгД.[5], подяковала хору за сильный культурный зажыток і у святочнім приговорі увела, же Пряшів уж третїй раз вітать такый конґрес[6], але Інштітут русиньского языка і культуры (быв основаный у 2008 роцї) приправив тоту подію першыраз. За розвиток русиньского языка на Словакії (главно в школах) ся доц. ПгДр. Анна Плїшкова, ПгД., подяковала проф. Др. Павлови Робертови Маґочієви[7], доц. ПгДр. Василёви Ябурови, к. н.[8], доц. ПгДр. Юріёви Панькови, к. н.[9], і Русиньскій обродї на Словеньску. Дале доц. Плїшкова, директорка Інштітуту русиньского языка і культуры ПУ припомянула, же на конґресї є заступлїня зо вшыткых штатів, де жыють Русины[10] і цїлый ход конґресу буде награвати радіо *Лем.ФМ*. Потім передала слово проф. ПгДр. Міланови Портїкови, ПгД[11], котрый у своїм выступлїню подяковав доцентцї А. Плїшковій за розвиток Інштітуту русиньского языка і культуры і підкреслив, же такы стрїчі мають нелем познавалну, але і спознавалну функцію. По приговорі проректора Пряшівскої університы у Пряшові А. Плїшкова припомянула цїлї конґресу і подяковала

• *Святочну атмосферу на зачатку IV. Міджінародного конґресу русиньского языка 24. септембра 2015 у Пряшові створив Хор православного катедралного храму св. Александра Нєвского у Пряшові.*

ай інж. Катарінї Ондрашовій[12] за підпору русиньского языка в ёго зачатках, за фінанції на выданя учебників і за цілкове конштруктівне рішіня в области проґресу русиністікы на Словакії. У продовжуючій святочній атмосфері з рук доц. ПгДр. Василя Ябура, к. н., як председы Научной рады конґресу, дістали Премію св. Кіріла і Мефодія за розвиток русиньского языка[13] тоты оцінены: **проф. Др. Павел Роберт Маґочій** (Торонтьска університа, Канада); **проф. РНДр. Рене Матловіч, ПгД.** (Пряшівска університа, СР); **проф. Др. габ. Генрік Фонтаньскый** (Шлезька університа, Катовіце, Польща); **доц. ПгДр. Юрій Панько, к. н.** (СР); **доц. ПгДр. Анна Плїшкова, ПгД.** (Пряшівска університа, СР); **ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД.** (Пряшівска університа, СР); **ТгЛіц. Франтїшек Крайняк** (Общество св. Йоана Крестителя, Камюнка, СР); **Мґр. Александер Зозуляк** (шефредактор редакції Русин і Народны новинкы, Пряшів, СР); **Мґр. Анна Кузмякова** (ІнфоРусин, Пряшів, СР); **Інж. Іґор Керча** (Ужгород, Україна); **Мґр. Гелена Медєші** (Общество русиньского языка і літературы, Новый Сад, Сербія); **Мґр. Іріна Папуґа** (Общество русиньского языка і літературы, Новый Сад, Сербія); **Мґр. Івета Мелнічакова** (ОШ на ул. Коменьского, Міджілабірці, СР); **Мґр. Наталія Гнатко** (Руснак – Орґанізація Русинів Хорватії). Як выпливать із высше уведженого списку, міджі оціненыма были учітелї русиньского языка в реґіоналнім школстві нелем зо Словакії, але і споза границь, представителї духовенства, русиньскых народностных інштітуцій, высокошкольскы учітелї і в непослїднїм шорї і проф. ПгДр. Рене Матловіч, ПгД.[14], котрый мать заслугу на самостатнім розвитку Інштітуту русиньского языка на Пряшівскій університї у Пряшові. По тых оцінїнях Мґр. Маріанна Лявинець[15] передала Премію Антонія Годинкы[16] доц. ПгДр. Аннї Плїшковій, ПгД., за вызначный вклад до розвитку русиньского языка і літературы, яка єй была удїлена іщі в 2014 роцї.

По тых святочных моментах зачала ся 1. тематічна секція конґресу ***Статус русиньского языка в шыршім лїґвістічнім контексті***, котру модеровала доц. ПгДр. Анна Плїшкова, ПгД.. По каждім прочітанім рефераті наслїдовала діскузія. Першый у тій секції выступив проф. Др. Павел Роберт Маґочій з рефератом ***Ці нам треба четвертый конґрес русиньского языка?*** У своїм выступлїню автор підкреслив, же про розвиток русиньского языка суть потребны сістематічны крокы у різнах сферах, як наприклад, кодіфікація і школство, але і стабілна охрана у вшыткых штатох, де жыють Русины. Тот реферат выкликав великый інтерес діскутерів главно з іншых сфер як лїґвістіка. Дале слово дістала проф. ПгДр. Юлія Дудашова, др. н.[17], котра описала ***Місце русиньского языка в родинї славяньскых языків.*** Літературный русиньскый язык авторка кладе міджі славяньскы літературны мікроязыкы. Єдночасно оцінила і жыву діскузію к рефаратам, што свідчіть о великім інтересї участників о дану проблематіку, но єдным дыхом додала, же атмосфера на конґресї бы мала быти оптімістічна, бо святкуєме 20-ту річницю кодіфікації літературного русиньского языка. Як послїдня в тій секції выступила Мґр. Андріанна Шімон[18] і як молода бадателька представила притомным тему ***На новых путях бадання русиньскых діялектів: Корпус розговорного русиньского языка***[19], (тему приправила ведно з професором Др. Ахімом Рабусом, обивоє з Університы Ф. Шіллера в Єнї, Німецько) до котрого мож приспівати і черпати з нёго.

Пообідї зачала 2. тематічна секція ***Актуалны лїґвістічны проблемы русиньского языка в окремых країнах***, котру модеровав проф. Др. Павел Роберт Маґочій. ***Проблемы ґраматічных катеґорій роду і паду перевзятых субстантівів у русиньскім языку*** высвітлив доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н. Підклреслив, же лексемы з єднаков словотворнов основов мають у славяньскых языках іншу катеґорію роду (наприклад *адрес – адреса, метод – метода).* Асіс. проф. Др. Елена Будовская[20] прочітала притомным тему ***Русиньскый язык в Америцї: академічна среда і сполочность.*** Третїм выступаючім у тій секції быв проф. Др. габ. Генрік Фонтаньскый[21], котрый представив ***Скушености сінтаксічного словника лемківского языка.*** Баданя того автора є о то цїннїше, же він сам не є Русин, але Поляк. На ***Вопросы формованя нормы русиньского языка на Україні*** участникам конґресу одповів Мґр. Мыхайло Алмашій [22]. Підкреслив, же без языка не єствує народ і язык є перша субстанція екзістенції народа. На кінцю свого выступу указав свою найновшу роботу – *Русиньско-славяньскый словник.* Суть в нім русиньскы лексемы і їх еквіваленты в остатнїх славяньскых языках. Проф. ПгДр. Юлія Дудашова, др. н., у діскузії підкреслила пересвідчіня, же на конґресї ся утвердила в тім, же і підкарпатьскый варіант русиньского языка є власнї кодіфікованый, бо уж мать вшыткы кодіфікачны публікації.

По короткій павзї як далшый із той секції выступив проф. Др. Михал Капраль, к. н.[23], жебы участникам конґресу повів як проходить ***Кодіфікація модерного русиньского літературного языка в Мадярії.*** Автор увів, же первістный русиньскый діалект в Мадярьску ся захранив лем в селї Комлошка, інде в Мадярії суть уж Русины до великой міры асімілованы. Послїднїм реферуючім із той тематічной секції быв проф. Др. Михайло Фейса[24], котрый высвітлёвав ***Лінґвістічны проблемы южнорусиньского варіянту русиньского языка***. У своїм выступі представив тыж і перегляд публікацій русиньской ґраматікы і словників зо своёй країны. Тоту тематічну секцію і єдночасно першый день роботы конґресу скінчів проф. Др. Павел Роберт Маґочій і вшыткых участників позвав на отворїня выставкы русиньскоязычной літературы до Музея русиньской культуры в Пряшові.

В послїднїй день конґресу (25. септембра 2015) 3. тематічну секцію ***Русиньскый язык в окремых функціоналных сферах*** вела ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД.[25] Першов у даній секції выступила Др. габ Олена Дуць-Файфер[26] з рефератом ***Сучасный русиньскый язык у красній і научній літературї***. Авторка підкреслила, же русиньскый язык треба збогачовати тзв. інтернетовым языком, як суть наприклад назвы соціалных сїтей і з тым звязаны неолоґізмы. Другым выступаючім быв у тій секції Мґр. Валерій Падяк, к. н.[27] Він прочітав реферат під назвов ***Функціонованя материньского языка Русинів на Україні***.

У своїм выступлїню оцінив Шенґен, бо тот зліквідовав границї міджі Русинами, чім ся зась обновив контакт міджі нима. Автор

підкреслив, же народ на своє потверджіня не потребує пушкы ці каноны, але передовшыткым язык, котрый є выразным діференціачным філолоґічным знаком. По тім выступі наслїдовав реферат ***Русиньскый язык в масмедіалній сфері*** в інтерпретації Мґр. Маріанны Лявинець. Авторка представила і електронічны жрідла русиньского языка в Мадярії, і русиньскы ґрупы на соціалных сїтях. Перед павзов ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., припомянула, же і на Інштітутї русиньского языка і културы учіть ся волительный предмет *Шпеціфіка новинарьской професії в русиньскых масмедіах.* По короткій павзї выступила Мґр. Анна Кузмякова[28] з рефератом ***Кодіфікація русиньского языка як выслїдок колективной діскузії***. Авторка презентовала погляды на кодіфікацію літературного русиньского языка од зачатку 90-ых років минулого стороча од чітателїв, але і лінґвістів. До діскузії приспіла і ПгДр. Люба Кралёва, ПгД[29]. Апеловала на факт, же Русины бы в офіціалній сфері мали комуніковати літературнов нормов русиньского языка, але Русиньска оброда на Словеньску то не дотримує. Мґр. Анна Кузмякова уточнила, же кодіфікація є лем єдна, причім в роцї 2005 вышли корекції нормы по десятёх роках од кодіфікації, но Русиньска оброда тоты корекції не прияла. На марґо той полемікы, як конштатовала ПгДр. К. Копорова, ПгД. мож додати, же Русиньска оброда на Словеньску не дотримує ани кодіфікацію з року 1995, котрой сама была в тім часї ґарантом (позерай: *ІнфоРусин*, котрый выдає РО на Словеньску). По короткій полеміцї ся ку слову дістала ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., і снажила ся вырїшыти ***Дакотры орфоґрафічны і орфоепічны проблемы в русиньскых масмедіях.*** Конкретно ішло о суфікс *-ск-* в односных придавниках, о писаня мякого знаку в датіві і локалї єднотного числа. Третїм представленым проблемом быв правопис префіксів *-роз-* і *-рос-* у русиньскім норматівнім языку. По лінґвістічній проблематіцї ТгЛіц. Франтїшек Крайняк представив ***Статус русиньского языка в церьковній сфері***. Автор увів, же ся перекладають тексты з церьковнославяньского языка до літературного русиньского языка. Підкреслив, же чітанём духовных творів в русиньскім языку дїти собі усвідомлюють свою народну ідентічность. Многы молоды Русины уж по церьковнославяньскы не розумлять, докінця ани не знають азбуку, не то іщі кіріліку. Припомянув, же церьков днесь не мать нияку русиньску школу. Молитвенникы ся выдають або в азбуцї, або в латініцї, і кідь тота Русинів однароднює, но популарізує выходны обряды. Др. габ. Олена Дуць-Файфер в діскузії высловила побоёваня, же тота популарізація представлять першый крок ку занику русиньского языка, бо днесь, кідь молода ґенерація не розумить церьковнославяньскому языку і не знає чітати азбуку, пізнїше уж не мусить розуміти ани по русиньскы.

В 3. секції іщі выступила Мґр. Наталія Гнатко[30] і представила ***Проблемы навчаня русиньского языка в основных школах.***

Послїдня (четверта) тематічна секція была присвячена темі ***Русиньскый язык в школьскій сістемі на Словакії і в загранічу***. Была то модерована діскузія, де простор дістали главно люде з практікы – учітелї русиньского языка в реґіоналнім школстві. Іщі перед тым але выступила доц. ПгДр. Анна Плїшкова, ПгД., з темов ***Русиньскый язык в контекстї Европской харты реґіоналных або меншыновых языків,*** котра была

• *Погляд на участників IV. Міджінародного конґресу русиньского языка на Пряшівскій університї. В пертшім рядї зліва: доц. ПгДр. А. Плїшкова, ПгД., проф. Др. П. Р. Маґочій, доц. ПгДр. В. Ябур, к. н., проф. ПгДр. Ю. Дудашова, др. н. і проф. Др. М. Капраль, к. н. В другім рядї зліва: ПгДр. К. Копорова, ПгД., Мґр. А. Шімон, Мґр. А. Кузмякова, Мґр. В. Падяк, к. н., проф. Др. М. Фейса.*

• *IV. Міджінародный конґрес русиньского языка на Пряшівскій університі у Пряшові офіціально отворили: директорка Інштітуту русиньского языка і культуры ПУ доц. ПгДр. А. Плїшкова, ПгД. і проректор університы проф. ПгДр. М. Портік, ПгД.*

якбы вступнов темов ід діскузії. Авторка оцінила, до якой міры влада СР дотримує уведжену харту, єй змысел і цїлї, тыж підкреслила, же в сучасности у практіцї діє 10 учітелїв, абсолвентів Інштітуту русиньского языка і культуры. Інде учать русиньскый язык учітелї з абсолвованём доповнюючіх курзів. По выступлїню учітелїв із Сербії ся дасть повісти, же там є сітуація з навчанём русиньского языка значно лїпша, бо в Сербії русиньскый язык ся учіть на вшыткых ступнях школ, покы на Словакії є то лем пару основных школ і єдна высокошкольска інштітуція. Учітелї підкреслили, же не стачіть будовати ефективне народностне школство, але русиньскый язык мусить єствовати в сердцю і в голові. До діскузії ся зась приголосила і ПгДр. Люба Кралёва, ПгД., котра описала окремы пороблемы, з котрыма ся стрїчать при заводжованю русиньского языка до школьской практікы на Словакії. О русиньскый язык наперед мусять проявити інтерес учітелї, їх школярї і їх родічі, потім буде інтерес о навчаня русиньского языка і з боку директора і зряджователя школы. По павзї выступив Мґр. Марек Ґай[31], котрый притомным представив сучасный стан русиньского народностного школства на Словакії. Увів, же кількость школярїв русиньского языка на основных школа ся зменшує. На кінци свого выступу высловив думку: ***„Народ, котрый не має молодеж, не чекать будучность.“*** До діскузії о школстві была призвана і ПгДр. Івана Ґреґорова[32], котра представила можности годиновых дотацій про навчаня языка народностных меншын в рамках трёх штатных навчалных проґрамів – з навчалным языком словацькым, з навчанём языка народностной меншыны і з навчалным языком народностной меншыны. Ту выступив і Мґр. Петро Крайняк[33], котрый презентовав позіцію зряджователя школ і вшыткых поздравив в менї Йозефа Надя[34]. В діскузії была высловлена думка, же Педаґоґічна і соціална академія в Пряшові бы могла выховлёвати будучіх учітелї русиньского языка про І. ступень основных школ северовыходной Словакії.

На конець роботы конференції єй участници прияли Заключіня. Орґанізаторы конґресу ся на кінцю подяковали вшыткым за участь, інтересны рефераты і плодну діскузію.

Высловлюєме пересвідчіня, же русиньскый літературный язык мать своє місце в родинї славяньских языків, і єго актівным поужывателям желаме, жебы го розвивали і передавали наступным ґенераціям мінімально з такым ентузіазмом, з якым го презентовали і обгаёвали на тім конґресї. Вшыткым розвивателям русиністікы желаме много сил і охоту до далшого баданя і много творчіх ідей нелем при їх баданю, але і в освітнїм діятельстві.

Позначкы:

1 Реалізоване з фінанчнов підпоров Уряду влады СР – проґрам Культура народностных меншын 2015.
2 Іде о єдину высокошкольску інштітуцію русиністікы на Словакії.
3 Тота гімнічна пісня была співана на слова стиха *Вручаніє*, котрого автором є русиньскый народный будитель Александер Духновіч.
4 Одборна асістентка на Катедрї музикы Філозофічной факулты Пряшівской університы в Пряшові.
5 Директорка Інштітуту русиньского языка і культуры Пряшівской університы в Пряшові.
6 І. Міджінародный конґрес русиньского языка одбыв ся в роцї 1992 в Бардеёвскых Купелях.
7 Професор Торонтьской університы в Канадї.
8 Доцент Пряшівской університы в Пряшові.
9 Єден із главных кодіфікаторів русиньского языка.
10 Словакія, Польща, Мадярія, Сербія, Хорватія, Україна, США і Канада.
11 Проректор Пряшівской університы в Пряшові про науку, уменя і шпорт.
12 Робітнічка секції реґіоналного школства на Міністерстві школства, наукы, баданя і шпорту СР.
13 Премія ся передавать од III. Міджінародного конґресу русиньского языка, котрый быв у 2007 роцї у Кракові.
14 Бывшый ректор Пряшівской університы і теперїшнїй декан Факулты гуманітных і природных наук Пряшівской університы.
15 Робить на Університї Л. Етвеша в Будапештї.
16 Премію передає Общество русиньской інтеліґенції Антонія Годинкы у Мадярії.
17 Професорка і ґарантка докторандьского штудійного проґраму на Інштітутї русиньского языка і культуры Пряшівской університы в Пряшові.
18 Штудентка 1. річника докторандьскых штудій на Університї Ф. Шіллера у Єнї у проф. Др. Ахіма Рабуса, но до своїх 18 років жыла на Закарпатьскій Україні.
19 На подобнім проєктї (Словацькый народный корпус) роблять і языкознателї з Языкового інштітуту Людовіта Штура Словеньской академії наук у Братїславі.
20 Професорка Джорджтавньской університы в США.
21 Професор Шлезькой університы в Катовіцях.
22 Професор діє у Закарпатьскім областнім научно-культуроло́ґічнім обществі Александра Духновіча в Ужгородї.
23 Професор Высокой школы теолоґічной Ф. Ґала в Сеґедї.
24 Професор Університы в Новім Садї.
25 Одборна асістентка Інштітуту русиньского языка і культуры Пряшівской університы в Пряшові.
26 Доцентка на Яґелоньскій університї в Кракові.
27 Одборный асістент Інштітуту русиньского языка і культуры Пряшівской університы у Пряшові.
28 Представителька Русиньской оброды на Словеньску з центром у Пряшові.
29 Штатутарька обчаньского здружіня Колысочка – Kolíska, котрого главным діятельством є основаня вечернїх школ русиньского літературного языка про дїти і дорослых.
30 Розвивать діятельство в інштітуції Руснак – Орґанізація Русинів Хорватії.
31 Директор Основной школы з матерьсков школков Михала Сопыры у Радвани над Лабірцём, екстерный докторанд і сполупрацовник Інштітуту русиньского языка і культуры Пряшівской університы у Пряшові і методік у Методічно-педаґоґічнім центрї у Пряшові.
32 Робітнічка Штатного педаґоґічного інштітуту в Братїславі (оддїлїня навчалных языків).
33 Посланець Пряшівского самосправного края.
34 Посланець Европского парламенту за партію Most-Híd, котра ся занимать проблематіков народностных меншын.

ТгЛіц. Франтїшек КРАЙНЯК, Общество св. Йоана Крестителя, Камюнка, Словакія

СТАТУС РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА В ЦЕРЬКОВНІЙ СФЕРЇ

(Реферат на IV. Міджінароднім конґресї русиньского языка на Пряшівскій університї, Пряшів, 23. – 25. септембра 2015.)

Од року 1990 было в русиньскім языку выданых много книг. Дакотры з них ся читають доднесь, люде їх познають і хоснують в школах, на декламаціях ці розмаїтых славностях. Но дакотры книгы запали якбы порохом а малохто о них знать, же суть. Може нїґда не войдуть до універзалной памяти народа. Русиньскы переклады церьковных богослужінь суть тоты, котры не западають порохом. Кідь ся їх раз народ научіть і прийме, будуть го провадити може і много сторох в наступных ґенераціях. Подобно як народна співанка, і богослужіня суть міцным і глубокым арібутом ідентіты. Переклады до теперішнёго русиньского языка мають свою історію як самого перекладаня, так і самой практікы переложеных текстів.

Покы іде о способ перекладаня, є тот самый од початку. Перекладаме з церьковнославяньского языка до русиньского кодіфікованого языка. Про тых, што не познають хронолоґію перекладу цїлого Святого євангелія, припомяну на поясніня дакотры факты: Найвызначнїшов особов перекладательского колективу є **Йосиф Кудзей** з Няґова, ініціятор і душа перекладів. Од першопочатку было каждому ясне, же церьковны переклады суть барз потрібны на пасторачну роботу міджі русиньскыма вірниками і на розвиваня літурґічного жывота. Зато ся до того великого дїла запоїли лаікы і священикы, котры мали велику любов к своёму народу, а можу повісти, же і велику авторіту міджі народом. Спомяну напр. владыку **Івана Лявинця, о.Йосифа Молчанія, сестру монахыню Ему Дуткову**, **сестру монахыню Николаю Мыдликову, о. Ярослава Поповця, о. Йосафата Тімковіча, о. Ґоразада Тімковіча,** а з молодшых священиків **о. Мілана Ясика** і **о. Івана Барну.**

Першы Апостолы і Євангелія в русиньскім языку помагали вношати до жывота нашых парохій Василіяне **о. Біланчік, о. Яцош, о. Кундрат, о. Галько, о. Луцак, о.Седлачек** і канторы. Найстаршым текстом модерного русиньского языка є ***Малый катехізм про русиньскы діти***, написаный в 1981р. азбуков і латиніков. О десять років пізнїше – в р.1991 быв єпіскопом Йоаном Гірком схваленый а потім выданый Русиньсков обродов в накладї 10 тісяч книжок. Мушу тыж ясно повісти, же од самого початку першы русиньскы активісты – Василь Турок, Александер Золуляк, Анна Плїшкова, Марія Мальцовска, Анна Кузмякова і іншы, відїли потребность церьковных перекладів і підпоровали їх. ***Малый ґрекокатолицькый катехізм про русиньскы діти*** є великым помічником в пасторації священика. Тота книжочка є першым векшым крочком нашых дїтей ід Хрістови, но про многых і першым крочком до літературного русиньского языка. Много дїтей собі праві читанём Катехізму зачінать усвідомлёвати свою церьковну, но і народну ідентіту і оріґіналность.

По Катехізмі наслїдовали далшы переклады: ***Євангелія і апостолы на недїлї і свята цїлого року, Тайна Крещіня, Міропомазаня, Вінчаня, Оліёпомазаня.*** То іщі до революції в 1989 р. Языком перекладів была Лабірщіна доповнена богатством оріґіналных слов зо вшыткых русиньскых діялектів на Словеньску. По революції быв переложеный ***Малый требник – Благословлїня і посвячіня, Молебен священомученикови Василёви Гопкови, Акафіст священомученикови Павлови Петрови Ґойдічови, Погріб, Тетраєвангеліє*** і розмаїты молитвы. То уж было по кодіфікації русиньского языка в р.1995. Языкову редакцію перекладів робив Інштітут русиньского языка і культуры Пряшівской університы в Пряшові. За великый успіх тримаме переклад *Требника* з *Тайнами Крещіня, Міропомазаня і Вінчаня*, котрый мать схваліня Выходной конґреґації в Римі. На схваліня суть церьковній верьхности к днешнёму дню предложены тоты переклады: Літурґія Йоана Златоустого з комплетныма тропарями і кондаками на недїлї і свята цїлого року, Літурґія оперед посвяченых Дарів з комплетныма стихірами і Читанями на цїлый Великый піст, Писмо святого апостола Павла Римлянам, Молебен ку Рождеству Ісуса Хріста і Молебен ку Хрістовым страстям. Доконченый є і переклад ***Книг святых апостолів*** і ***Недїльна вечурня*** з комплетныма стихірами, а тыж прекрасный молитвеник ***Радуйте ся в Господі***.

Могли бы сьме повісти, же кідь бы была церьковнов верьхностёв дана можность вытворити русиньску парохію, могла бы практічно фунґовати од выслугованя ***Крещіня*** аж по ***Погріб*** в русиньскім літературнім языку. Думам собі, же бы ся вірникы мали зактівізовати і жадати од своїх владыків холем у векшых містах основаня русиньской парохії. Напр. Пряшів, Кошіцї, Братїслава, Снина, Гуменне, Свідник, Бардеёв, Стара Любовня і іншы. Русиньска парохія бы давала можность розвивати русиньску пасторачну

практіку, а попри тім вірників реліґійно і культурно підкріпляти. Є смутне, же кідь в містах умерають стары вірны Русины, не мать їх уж ани хто, не же по русиньскы, но ани лем по старославяньскы поховати.

Часто чуєме з уст нежычливців, же самы Русины не хотять по русиньскы. Но кідь Русинам не буде офіціялно а з благословлїнём церьковной верьхности дана можность презентовати русиньскый літурґічный язык в церькви і в медіях, не можеме ани чекати даяке масове приятя. В Камюнці напр. практізуєме погріб в русиньскім языку. Люде з околіці, котры приходять на погріб, собі не знають вынахвалити, яка то красота. Бо самы на свої уха чули. Кідь бы їм дахто перед тым повів, же в Камюнці є по русиньскы, ці і они так не хотять, реаґовали бы словами: „*По русиньскы? А нашто, тадь по старославяньскы є добрі*."

Но верну ся к святій літурґії. Може бы теперь дахто зо мнов полемізовав, же нашто было перекладати Літурґію Йоана Златоустого, же єй треба заховати церьковнославяньску. Істо, треба, но переложыли сьме єй зато, жебы раз в будучности молода ґенерація, а може уж і мы, могли повісти: „*Маме і літурґію, кідь не розумите по церьковнославяньскы, най ся любить, маме єй в нашім материньскім языку, приймийме тото, а не інше*". Нїґда не забуду на єдну раду владыкы Лявинця. Коли сьме ся пустили до перекладаня Апостолів і Євангелій в р. 1986, коректуру робив владыка. Він ся ня раз опросив: „*А літурґію коли зачнете перекладати?*" Я, заскоченый такым вопросом єм зареаґовав: „Не треба". Він на мене зачудовано посмотрив і повів: „*Треба! Роздумуй о тім!*" Днесь сам віджу, же треба, бо вірникы 21.стороча познають з богослужінь уж лем недільну літурґію, а богослужіня як утрінь, вечурня, молебен ці акафіст уж їм не говорить ніч, а кідь ся іщі даґде і одправляють, не ходять на них і не знають їх співати. Но літурґія є все жыва і найвеце практізована. Зато не треба заперти дверці літурґії в материньскім языку, бо кідь народ зачне дудрати, же по старославяньскы не розумить, тогды му треба понукнути русиньску варіанту.

Окрім того мі не дасть не повісти, же іншым народам і выходным церьквам як україньска, словеньска, сербска, докінця і ческа, в материньскім языку літурґію требало. Бою ся, же нам Русинам знова утече влак. Переклады треба мати, ці ся моментально хоснують або нї. Бо кідь прийде пригодный час, а я певно вірю, же прийде, будуть к діспозіції. Кідь не суть, не є ани будучность, ани надія. Істе є, же богослужіня в русиньскім языку суть жывым словом нашой віры, а тыж і жывов школов літературного языка. Може і зато суть нежычливцями так атакованы і саботованы. А уж єм ся дістав ку самій практіці переложеных перекладів.

І в минулости были пробы завести народный русиньскый язык до церьковного жывота, но зістало то лем при катехізмах, літурґіках, колядках і проповідях. До богослужінь ся нїґда не завів, а ани не была охота, а може ани потреба го завести, бо ідея універзалной старославянчіны была міцна, а тыж было выбудоване і міцне народне школство. В Пряшівскім реґіоні было перед р.1950 понад 200 церьковных школ, де ся учіло пріорітно по руськы і русиньскы словом і писмом. Римокатолицька церьков одправляла богослужіня до р.1963 по латиньскы, а так наш народ, што до зрозумілости обряду, быв на тім омного лїпше. Русиньскый язык предків 19. і зачатку 20. стороча, хоць міцно позначеный старославяньскым і руськым словом, з практічного погляду поміг реліґійному просвящіню, а напр. книга ***Образки зо жизни Спасителя*** чудесно підняла духовный жывот нашых людей на Пряшівщінї. Была друкована в р. 1934 а є писана латиніков.

Днесь не мать Церьков нияку русиньску школу, а русиньскы священици не мають ани компетенції, ани фінанції, ани штруктуры, жебы русиньскы школы основали. Но і так ся о Богом звіреных своїх вірників старають і пасторують в їх материньскім языку як то найлїпше знають. Общество св. Йоана Крестителя окрім богослужебных книг выдавать ***Русиньскый ґрекокатолицькый календарь*** і часопис ***Артос***.

Дакотры русиньскы теоретікы крітізують Общество, же свою друковану продукцію выдавать і латиніков. Бо латиніка, говорять, однароднює. Є то правда, но мы не жыєме на Підкарпатю, але на Словеньску, а латиніка нам помагать перемостити вакум вытворене в роках 1950 -1989, коли русиньска народность, а заєдно з нёв і русиньскы школы были зліквідованы. Траґедію з україньскым языком познаме. Ту ся верну ід спомянутому історічному факту, же даколи Церьков учіла словом і писмом. Мы днесь оголошаме Хріста векшынов лем русиньскым словом, бо русиньске писмо – азбуку молода ґенерація не знать скоро нияк. А хоць ся намагаме молодых вести і к азбуці, видиме і чуєме, же то не є в нашых силах. Нашы богослужебны книжкы ся намагаме выдавати азбуков паралелно з латиніков. Кідь бы сьме їх выдали лем азбуков, малохто бы їх прияв, дїти і молодеж уж цалком нї, а протів священикови бы повстали люде, котры сімпатізують зо словенчінов. Не знам собі представити выданя напр. Молитвенника лем в азбуці. Таке бы не зробила ани Православна церьков. Народ бы го не прияв, а пасторачный ефект бы быв неґатівный і антірусиньскый.

А ту є одповідь русиньскым теоретікам: Русиньску азбуку мають научіти молоду ґенерацію русиньскы школы, а русиньскы школы мать закладати русиньска інтеліґенція, а до русиньскых школ мають посилати свої дїти русиньскы родічі. В тім можеме як священици помагати, а думам собі, же священици Общества так роблять. Русины то не мають легке. Вшыткы народы коло них собі літературный язык запроваджують до жывота, розвивають і утримують го через штруктуры моци. Русины такы штруктуры не мають, а так вшытко є на плечах добровольных активістів.

Кідь говориме о русиньскім языку в церьковній сфері, може стоїть за уважіня вказати на такый припад: В Ню-Йорку ґрупа Русинів – ґрекокатоликів мать квартель близко україньской церькви. Як до нёй першый раз пришли, было в нїй коло 10 вірників. Отець духовный ся нашым людём поскаржив, же буде мусити церьков заперти, бо не мать людей, а тогды ани пінязї на выдаткы. Нашы люде ся з ним доїднали, же будуть ходити до ёго церькви, но хотять Службу Божу і по старославяньскы. Пристав і комбінує по старославяньско-україньскы. Духовны піснї і колядкы в кодіфікованім языку – од Йосифа Кудзея, собі там нашы люде співають сміло по русиньскы. Думам собі, же будучность церьковных перекладів є в руках активных віруючіх. Кідь будуть жадати своє, економічный аспект може быти єдным з тых, што їм поможуть утримати церьковну ідентіту. Нашы переклады пишеме подля правил русиньского языка з р. 1995. Не браниме ся языковым корекціям, котры суть платны од року 2005, но чекаме конечный вердікт компетентных філолоґів, а потім ся з радостёв научіме і нове.

Мій реферат мать назву СТАТУС русиньского языка в церьковній сфері. Словко „статус" значіть став, поставлїня, але тыж кондіція. В якій кондіції, респ. яку жывотаспособность буде мати материньскый язык Русинів, залежить лем од них самых. Русины мають право хосновати свій материньскый язык, окрім іншого ай в церьковній сфері. Но не треба забывати, же вєдно з правом мають ай повинность хранити го, розвивати, а тыж ся го учіти, абы ёго статус не падав, але наспак, підвышовав ся.

Мґр. Демко ТРОХАНОВСКЫЙ, Криніця, Польща

115. річниця смерти митрополиты Йосифа Сембратовича (1821–1900)

Минула 115. річниця смерти митрополиты галицкого і архієпископа львівского Йосифа Сембратовича. Одданого народови і Церкви Русина, котрий остатні рокы свойого жытя провюл на выгнаню в Римі.

Митр. Йосиф Сембратович вродил ся 8. листопада/новембра 1821 р. в Креници, на західній Лемковині. Походил з русиньской священничой родины о шляхетскых корінях. По скінчыню ґімназиі в Перемышли, од 1841 р. вчыл ся в богословскій семінариі в Відни. По рукоположыню в 1845 р. остал префектом перемышльской грекокатолицкой семінариі, але о рік, в 1846 р. вернул ся до Відня, жебы продолжати теолоґічны студиі, по котрых отримал званя доктора богословя, пак выполнял дальшы церковны адміністрацийны функциі, будучы пару років префектом львівской, а потім віденьской семінарий і выкладовцьом теолоґіі на Львівскым Університеті.

В 1865 р. хіротонізуваний, з титулярным званьом «єпископ назиянзеньскій», і закликаний до папской Конґреґациі Розпространіня Віры (лат. Congregatio de Propaganda Fide), одкале в 1866 р. был высланий до Константинополя, з цілю основати униятску семінарию для Болгариі (уж в 1865 р. враз з двома інчыма єпископами конексрувал униятского владыку Рафаіла Попова). Потым ся вернул до материньской єпархіі в 1867 р., вызначений через папу Пія IX. апостольскым адміністратором, помагати старому перемышльскому єпископови Томі Поляньскому (родженому в Бортным на Лемковині, *1796 – †1869) адмініструвати єпархійом. По його смерти обнял перемышльску катедру, хоц лем на рік, бо в 1870 р. остал назначений галицкым митрополитом, обнимаючы катедру во Львові.

Церковний документ, выданий митр. Й. Сембратовичом в 1871 р., тыкаючий згоды на шлюб высівскых парафіян. (Джерело: Державний Архів в Перемышли)

Будучы львівскым митрополитом, зачал сміло анґажувати ся в обшыри против діяня розпространяючому ся проблемови алькоголизму. Хоц папа Пій IX. в 1874 р. дозволил Сембратовичови основати припарафіяльны братства терезвости, занимаючы ся антиалькогольовом профіляктыком, тота діяльніст принесла му вельо проблемів, понеже могуче лобби продуцентів алькоголю, котре, в боязни о свій зыск, выкликуючы грявк і інтриґы в самого австрийского цисаря, помалы влияло на поменьшаня значыня авторитету єрархы. Тоты історычны подіі часто сут представляны як головна причына дальшой долі митрополиты Йосифа Сембратовича в вельох джерелах, котры може і замірено поминяют начальну ролю владыкы в зберіганю русиньства на Лемковині.

Як Русин з Лемковины о старорускій орієнтациі, митр. Йосиф Сембратович был противником поступуючой, назначеной Римом, латинізациі руского обряду в Грекокатолицкій Церкви, был в опозициі не лем до алькогольового лобби, але і проукраіньского руху, котрий в тым часі зачал розвивати крыла.

Львів был міцным осередком староруского і русофільского напрямів, важным центром культуры Галичыны XIX. ст., де выходили ґазеты, печатали ся книжкы, а на науку до Львова приїзджали здібны молоды люде м.ін. і з Лемковины. Ту діяли ріжны орґанізациі, общества, братства, так церковны, як і світскы. Єдным зо сторонництв, діяня котрых сперал митр. Й. Сембратович, были *Святоюрці* (названы од зосередженых при архікатедрі св. Юра діячів, в більшости священників), котры заявляли делатинізацию грекокатолицкого обряду, бороли ся о права руского языка в школах і адміністрациі, были тіж важном політычном репрезентацийом Русинів.

Част Святоюрців в 1874 р., принимаючы православя, перешла до холмской єпархіі, де царскыма указами проходила ліквідация постанов брестийской униі в послідній грекокатолицкій єпархіі, находячій ся товды в Росиі. На тоты подіі зареаґувал, направленым м. ін. на львівского владыку пастырскым листом *Omnem sollicitudinem*, папа Пій IX., котрий припоминал о перестеріганю літургічного порядку і пильнуваню священників свойой єпархіі.

Митрополита, хоц в 1875 р. заборонил сігати духовным по проросийскы (а при нагоді і вшыткы польскоязычны) часописы «Пролом», «Віче», ци «Слово», выходяче во Львові в рр. 1861-1887 (дописували до него м. ін. Александер Духнович, Адольф Добряньскій, Анатолий Кралицкій, Євгеній Фенцик) і контактувати ся з духовныма холмской єпархіі, і так стоял по стороні,

котрій не были прихыльны ани украіньскы, або польскы політычны силы, ани австрийскы власти, а тым більше римскій папа. Священникы дальше утримували контакты з православныма з холмской єпархіі і чытали русофільскы ґазеты.

Конец львівского періоду владыкы – то 1882 рік, коли враз з консерватывным священством сопротивлял ся насильній реформі Василиянів (Чыну св. Василия Великого), одданых під крыла Товариства Ісусового (Єзуітів), але рішаючом о пізнійшій абдикациі митр. Йосифа Сембратовича была прецеденсова, як на тот час, конверсия на православя цілого села Гниличкы коло Тернополя, інспірувана о. Йоаном Наумовичом і дальшыма духовныма львівской єпархіі. Натіганы оскаржыня о пробу одорваня части австрийской териториі до Росиі не принесли заміреного результату, але суд, котрий до голосного і медияльного процесу долучыл не лем замішаных в події в Гниличках, але і інчых русофілів Галичыны (тзв. *процес Ольгы Грабар і ін.*) вырішыл поневолити підсудных на пару місяців за *нарушыня публичного миру*.

Вшыткы тоты події, котры неправильні постеріганы сут днес як планне адміністрування, або неможніст запануваня над єпархійом, довели до примушыня митрополиты Йосифа Сембратовича уступити з уряду. На приватній авдиєнциі принял го сам цисар, котрий повіл, же абдикация владыкы єст необхідна та піде на хосен державы і Грекокатолицкой Церкви, а хоц нихто не обвинят митрополиту о нарушыня даякых церковных принципів, не даст він раду направити ситуацию в єпархіі. Цисар дал митрополиті 48 годин на передуманя справы, цілю підняти рішыня. За тот час Сембратович стрічал ся тіж з папскым нунцийом Серафіно Ванутеллі, пак 4. вересня/септембра 1882 р. вернул до Відня представити своє рішыня. Митрополита, котрий, як сам бесідувал, лишат не лем львівскій престіл, але і чысленну родину, будучу на його утриманю, вынеґоциювал 20.000 золотых реньскых пенсиі на рік та 60.000 золотых реньскых на одновліня свойого єпископского маєтку. Цисар похвалил Сембратовича за *патріотычну поставу*, даючы ґваранцию цисарской ласкы, і заявил, же його наступцьом на львівскій грекокатолицкій катедрі може быти лем Русин.

Митрополита, нич выіхал зо Львова, стрітил ся іщы з цисарскым намістником Галичыны, Альфредом Потоцкым, котрому повіл, же не мат жалю о своє одкликаня, але не достал шансы взяти в оборону духовенства, котре в такых обставинах буде выставлене на неправдивы інсинуациі зо стороны політычных противників. Намістник одраз звідал, ци іде о конвертитів отців Наумовича і Левицкого? Сембратович мал му одречы: *Ісус мал 12 апостолів, а посеред них єден Юда; я мал під собом 2.000 священнників, а оціняют мя лем через діяльніст тых двох.* Митрополита прібувал іщы пояснити Потоцкому, же рускє духовенство єст лояльне і взлядом папы, і цисаря, але намістник перервал бесіду, додаючы, же уж не є о чым бесідувати.

Не лем тоты події свідчат о направленій против *рускости* митр. Йосифа Сембратовича акциі. Коли приіхал до Риму в жолтни/октобрі 1882 р. і станул перед обличом папы Лева XIII., одраз была му припомнена єдна подія, іщы з моменту його інтронізациі на львівску катедру в 1870 р. На торжественній гостині, зорґанізуваній з нагоды інґресу, львівскы семінаристы заінтонували популярну в цілій Галичыні церковну пісню *«Отче, благаю Тя»*, котра присутному на тій стрічы намістникови Галичыны асоциювала ся лем з… росийскым державным гымном.

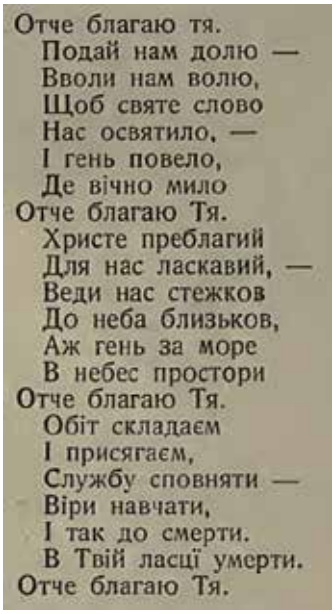

Отче благаю тя.
Подай нам долю —
Вволи нам волю,
Щоб святе слово
Нас освятило, —
І гень повело,
Де вічно мило
Отче благаю Тя.
Христе преблагий
Для нас ласкавий, —
Веди нас стежков
До неба близьков,
Аж гень за море
В небес простори
Отче благаю Тя.
Обіт складаєм
І присягаєм,
Службу сповняти —
Віри навчати,
І так до смерти.
В Твій ласці умерти.
Отче благаю Тя.

• *Пісня «Отче, благаю Тя», пєса «Димитрий», выдане в 1914 р., автор Юлиян Борачок.*

В Римі, митрополита Йосиф Сембратович был консультором при Конґреґациі Розпространіня Віры. Вмер 23. жолтня/октобра 1900 р. з титулярным званьом *єпископа Теодозийополіс*. Похований был на цмонтері Кампо дель Верано (Campo del Verano), а в 1973 р. його мощы перенесено до грекокатолицкого Собору св. Софіі в Римі.

По выгнаным митрополиті Йосифі Сембратовичу, львівску грекокатолицку катедру обнял його братанок – Сильвестер Сембратович. Не записал ся він до пантеону славных Русинів, будучы прихыльником латинізациі руского обряду і спераючого товдышній украінізацийний напрям в Галичыні, як і чытальні «Просвіты». За свою діяльніст в 1896 р. отримал од папского престола званя кардинала – в цілій історії східньой Церкви, зъєднаной з Римом, лем парох єпископів добило ся той чести.

Реакция австрийскых власти, сперяючых одкликаня митр. Йосифа Сембратовича, помалы кодифікувала іх наставліня до Русинів, котре конечні вышло в передодни Великой Войны. Інтернуваня такой цілой русиньской інтеліґенциі в першым в Европі концентрацийным лаґрі в Талергофі і близка спілпраца з коляборуючым з австрийскым режімом украіньскым еманципацийным народовым рухом, довела до смерти великых сынів русиньского народу, з котрых вычыслити мож, не приводячы цілой листы смертельных жертв, священномученика о. Максима Сандовича, о. Миколая Малиняка, о. Гавриіла Гнатишака, о. Петра Сандовича враз сыном, рону Качмарчыків та вельох інчых.

(Опубліковане в оріґіналі – лемківскім варіанті русиньского языка.)

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, ПгД., Інштітут русиньского языка і культуры Пряшівскої універзіты в Пряшові

ДАКОТРЫ ОРФОҐРАФІЧНЫ І ОРФОЕПІЧНЫ ПРОБЛЕМЫ В РУСИНЬСКЫХ МАСМЕДІЯХ НА СЛОВАКІЇ[1]

(Реферат на IV. Міджінароднім конґресї русиньского языка і культуры на Пряшівскій універзітї, Пряшів, 23. – 25. септембер 2015.)

Слїдуючі презентацію русиньского норматівного языка в друкованых народностных медіях за період послїднїх пять років вышпеціфіковали сьме як найфреквентованїшы три проблемы. Суть то:

I. Правопис і высловность односных адъєктівів із суфіксом –ск-.

II. Писаня мягкого знака в датіві і локалї сінґулару в назвах женьскых професій, тыж в демінутівах, утвореных од назывників, котрых корінь, або основа ся кінчіть на мягкый согласный.

III. Правопис префіксів роз-, рос-, без-, бес-.

I. Правопис і высловность односных адъєктівів із суфіксом –ск-

В односных придавниках, утвореных од назывників за помочі суфікса –ск- в русиньскім норматівнім языку платить правило, же попереднїй консонант перед суфіксом –ск- є все мягкый. Ту ся стрічаме з можностёв, же корінь назывника, од котрого твориме придавник ся кінчіть на мягкый согласный, напр.: *кінь – кіньскы (копыта), рыбарь – рыбарьскый (листок)*[2]– в тім припадї є сітуація ясна – мягкый согласный зістає мягкым і в утворенім односнім придавнику. В припадї, же корінь назывника ся кінчіть на твердый согласный, тогды ся тот при творїню односного назывнлка помягшує[3]. Суть то припады такых слов як напр.: *па**н** – па**нь**скый, жыва**н** – жыва**нь**скый, ві**л** – во**ль**ске (око), се**л**о – сі**ль**скый...*

Само собов, в правописї треба памятати на припады назывників, в котрых кінцёвый консонант основы є в русиньскій фонолоґії характерізованый як все твердый[4]: **-б-, -п-, -м-, -ф-, -в-**, напр.: *ба**б**а – ба**б**скый* (*язык*), *хло**п** – хлопскый* (*ґерок*), *ше**ф** – ше**ф**ске* (*кресло*), *Іслам – іслам**м**скый* (*штат*), *Вырава – выравскый* (*школярь*)..., а таксамо в припадах все мягкых консонантів[5]**–ч-** і **-й-** буде правопис без мягкого знака, напр.: *Уліч – улічскый (або уліцькый?), край – крайскый...*

Ту приходиме к проблему, котрый бы сьме хотїли выяснити, бо в періодічній пресї ся стрічаме раз з правописом: *уліцькый, шаріськый* (што є норматівне), а другыраз з формов: *улічскый, шарішскый* (напр. часопис Русин ч. 3/2015, с. 15, інфоРУСИН ч. 13/2015, с. 5.,але ай іншы медії). Правило, котре было приняте в одношіню ід такым припадам копірує модел українського языка (з одкликанём на історічны палаталізації і їх выслїдкы) і говорить, же: од назывників з кінцёвым консонантом основы **–с-** і **–ш-** тоты консонанты выпадують і слїдуючій суфікс є з помягшеным консонантом –с´-, напр.: *рус – руськый, Спіш – спіськый, Комлошка – комлоськый...* При основі, котра ся кінчіть на консонант –з-, тот ся змягшує, наслїднї із суфікса –ск- выпадує –с- і правопис адъєктіва є слїдуючій: *Француз – французькый, Андалузія – андалузькый...*

Кідь сьме высше спомянули історічны палаталізації, одкликує ся на них і правило писаня слов, котрых послїднїй консонант основы є **–к-** і **–ч-**, причім у словозмінї настає алтеранція (як выслїдок історічной палаталізації) к>ч/ц´ (*ру**к**а – ру**ч**ка – на ру**ц**і*). В такых придавниках із суфікса –ск- выпадує –с- і правопис є слїдуючій: *жобрак – жобрацькый, пияк – пияцькый, Уліч – уліцькый, грач – грацькый*[6] і т. д.

Далшый проблем настає при назывниках з основов на **–ж-**. Ту треба памятати, же консонант **–ж-** є таксамо як **–ш-** в русиньскім норматівнім языку все твердый, зато го не мож помягшыти ани перед суфіксом –ск-. Ту зась правило правопису выходить з моделу українського языка, в припадах такых адъєктівів, як: *Паріж – парізька салама (або паріжска?), муж – музькый ґерок (або мужскый?)*, одкликуючі ся на історічну палаталізацію г>ж/з´: *нога – но**ж**ка – на но**з**і, бог – бо**ж**е – бо**зь**кый (або божскый?), Прага – в Пра**з**ї – Пра**зь**кый град (або Пражскый град?).*

Як можеме збачіти, суть дві можности правопису, але лем єдна высловность, котра не копірує ани єдну з форм правопису: *парізькый* ці *паріжскый*, высловлюєме все *(паріс´кый)*, таксамо *бозькый* ці *божскый,* высловность є все *(бос´кый)*, на роздїл од списовной словенчіны, де ся А. Краль радить дотримовати неспрощену высловность обидвох консонантів (хоць ай настає у высловности асімілація), котры ся находять коло себе: *pražský (prašski), božský (bošski)*[7]. Кідь ся ближе попозераєме на словацьку орфоепію в припадах збігу ґруп согласных, можеме збачіти, же словацька орфоепія не спрощує ани в дакотрых далшых припадах збігу двох, або і трёх консонантів, як напр. высловность консонантів –žstv-, респ. –šť- , -rstn- (напр.: *družstvo/šťastní/srstnatí)*[8].

Русиньскый язык ся находить на границї западославяньского і выхододославяньского языкового ареала, зато ай містить в собі дакотры знакы то з єдного, то з другого языкового ареала. Кідь ся попозераєме в тім одношіню на выходный славяньскый ареал, репрезентованый найблизшым сусїдом русиньского языка – українськым норматівным языком можеме збачіти, же українськый норматівный язык у своїй орфоепії, але ай в орфоґрафії вывжывать у значній

мірі спрощіня у групах согласных, напр.: *ненависть –ненависний/ненависник, масть – масно/масний*.... Напротів того, западный языковый ареал, репрезентованый словацькым языком, як сьме высше увели, не спрощує ани у высловности, ани у правописі в такій великій мірі, як україньскый язык, хоць спрощіня у орфоепії (але не у орфоґрафії) ся припущають в такых словах,як напр.: *svetský (svecкí/veľkomeskí)*[9]....

Русиньскый нормативный язык, як можеме документовати на многых прикладах, в орфоґрафії не спрощує, але орфоепія припущать спрощіня, копіруючі высловность в жывых русиньскых діалектах на Словакії, напр.: *масть – мастный* (высловлюєме: *масный*), *піст – пістный* (высловлюєме: *пісный), дружство* (высловлюєме: *друство*), *тыждень – тыжднёвый* (высловлюєме: *тыжнёвый*)....В тім контексті і нами аналізоване творіня односных адъєктівів тіпу *уліцькый, грацькый, бозькый, парізькый, празькый, музькый*....можеме писати **ай без спрощіня**: *улічскый, грачскый, божскый, паріжскый, пражскый, мужскый* (зо спрощенов высловностёв: *уліцькый, грацькый, боськый, паріськый, праськый муськый*....).

Про комплетность уведеме іщі можности правопису односных адъєктівів утвореных од назывників, котрых послїднїй консонант основы є **–ґ-**, напр.: *Луксембурґ – Луксембурґскый музей*, або *Луксембурдзькый музей*[10] *(беручі до увагы історічну палаталізацію ґ>дз/дж)*;

В послїднїх десятьрочах ай україньскы лінґвісты ся вертають к фонемі –ґ- і роблять істы корекції в україньскім правописі, но і так фонему –ґ- рядять лем на періферію фонем україньского нормативного языка (напр. проф. Олександр Пономарів)[11],на роздїл од русиньскых лінґвістів (напр. Ябур, тыж Копорова), котры фонему –ґ- поважує за штандартну, рівноцїнну іншым фонемам в русиньскій фонолоґічній сістемі, што конець-кінців документує ай словник *Русиньска лексіка* (Пряшів: 2005). Близше о фонемі –ґ- в україньскім языку позерай: *ukrlife.org/main/prosvita/1p1.htm.*

Сумарізуючі вшыткы факты за і против єствуючой нормы односно правопису уведженых спорных адъєктівів бы сьме рекомендовали з практічных прічін **не спрощовати уведжены адъєктівы у правописі**, але лем у высловности, то значіть, вжывати *улічскый, пражскый, мужскый*..., а до правил орфоепії закомпоновати спрощены формы: ***улічскый, пражскый, мужскый, чорнюшскый*** *[уліц´кыј/прас´кыј/мус´кыј/чорнюс´кыј]*, або ай ***луксембурґскый, гаґкый*** *[луксембурдз´кыј/ гадз´кыј]*....

II. Писаня мягкого знака в датіві і локалї в назвах женьскых професій, тыж в демінутівах, утвореных од назывників, котрых корінь, або основа ся кінчіть на мягкый согласный.

Русиньскый нормативный правопис, так, як ай векшына славяньскых языків, є основаный на фонемно-морфемнім прінціпі. Доповнюючіма прінціпами суть фонетічный, позічный і сілабічный прінціп. На фонетічнім прінціпі є основане правило писаня префіксів роз-, рос-, без-, бес-. Позічный прінціп є залежный од позіції консонанту в слові, напр. пл**е**сти – сп**л**ести – сп**л**ітати... Сілабічный прінціп выходить з ґрафічной сістемы русиньского нормативного языка – азбукы, участёв котрой суть йотованы ґрафемы (я, ю, є, ї, ё), што значіть, же єдна ґрафема може означовати в слові єден склад (сілабу), або може быти докінця цїлым словом: *мої, воёвати, даю, я*...

Фонемно-морфемный прінціп встановлює написаня вшытрых фонем, але ай морфем в слові: префіксів, коріня, суфіксів, флексій. Тот факт забезпечує єднообразне писаня той самой морфемы в розлічных формах того самого слова і в розлічных од нёго одводженых словах. Єднаке написаня тых самых морфем (незалежно од їх звучаня) дає нам можность легко спознавати слова з даныма морфемами, што помагать їх скорому порозумлїню при погляді на текст і наслїднім чітаню тексту. Само собов, ай тот прінціп має свої слабы міста, главнї, кідь говориме о высловности, або чітаню тексту, бо не все буквова подоба написаного слова є тотожна з єй звуковов реалізаціов (возмийме сі приклад асімілації, або невтралізації на кінцю слова: *дїдко [д´ітко], дуб [дуп]*... Такым самым способом фунґує в языку ай тзв. асімілація по мягкости[12], напр. *масть, кість, серсть [мас´т´/ кіс´т´/ сєр́с´т´]*... Як мож збачіти, в уведженых припадах высловлюєме впливом дїяня асімілації по мягкости консонант –с- мягко, хоць мягкый знак позад нёго не пишеме. Подобныма прикладами суть ай слова: *стіл – стілчік [стіл´чік], палець – вкусив го до палця [пал´ц´а], терен – терня [тер´н´а], конець – од кінця [кін´ц´а], дїра – дїрка – в дїрцї [w д´ір´ц´і]*.... То были приклады назывників, в котрых ся основа, або корінь кінчіть на твердый консонант.

В русиньскій лексіцї находиме ай назывникы, котрых корінь, або основа ся кінчіть на мягкый консонант, причім у їх склоненаню можеме в датіві і локалї (в дакотрых ай в номінатіві) слїдовати яв історічной палаталізації. Суть то приклады демінутівів, напр.: *куля – кулька – кульцї* (або *кулцї*?), *буря – бурька – бурцї* (або *бурьцї*), *стежка – стеженька – стеженьцї* (або *стеженцї*?), *дверї – дверьцї* (або *дверцї*?) – *дверьцям/дверьцїм* (або *дверцям/дверцїм?*) – *на дверьцях/дверьцёх* (або *на дверцях/дверцёх* ?), *Ганя – Ганька – Ганьцї* (або *Ганцї* ?), *Ілька – Ільцї* (або *Ілцї* ?). До той ґрупы належить таксамо лексема: *пулька – пульцї* (або *пулцї* ?), а тыж ай ґрупа назывників женьского роду, утвореных од назв професій в мужскім родї, напр.: *качмарь – качмарька – качмарьцї* (або *качмарцї* ?), *рыбарь – рыбарька – рыбарьцї* (або *рыбарцї* ?), *писарь – писарька – писарьцї* (або *писарцї* ?), *цукрарь – цукрарька – цукрарьцї* (або *цукрарцї* ?)... Закон фонетічной асімілації по мягкости велить писати без мягкого знака, але што морфолоґічно-фонолоґічный прінціп, коли в єдній морфемі того самого слова буде написаный мягкый консонант

(*ку**ль** – ка, цук – ра**рь** – ка*), а в іншій твердый: (*ку**л** – ці, цук – ра**р** – ці*)?

Про ліпшый перегляд уведеме таблічку склонёваня

	Сінґулар	плурал
Н	Пулька	пулькы
Ґ	Пулькы	Пулёк [пул´ок]
Д	пульці (пулці ?)	пулькам
А	Пульку	пулькы
Л	пульці (пулці ?)	пульках
І	Пульков	пульками

В языку звычайні не бывать ніч єднозначне, также, як видно, в данім припаді маєме дві можности правопису без того, абы сьме порушили правописну норму, іде лем о то, як сі норму высвітлиме – ці з погляду фонетікы і фонолоґії (закона фонетічной асімілації по мягкости, котрый будеме на сто процент дотримовати), або будеме акцентовати на морфолоґічно-фонолоґічнй прінціп: єдна фонем – єдна ґрафема у вшыткых морфолоґічных реалізаціях даной лексемы. Приклонили бы сьме ся ід можности ґрафічной реалізації з мягкым знаком у вшыткых морфолоґічных реалізаціях даного слова, то значіть ай в датіві і локалї – *пульці*, хоць то є якобы дупловане помягшіня. Маєме на то дакілько доводів, но єдным з найважнїшых є факт, же русиньска лексіка має значне число ай такых лексем, в котрых настає лем фонетічне помягшіня, респ. діє лем закон асімілації по мягкости. Є то подобна ґрупа слов, як сьме дефіновали в першім припаді, але їх корінь, або основа ся кінчіть на **твердый** консонант, напр.: *бры**л**а – бры**л**ка – бры**л**ці, дї**р**а – дї**р**ка – дї**р**ці, ско**р**а – скі**р**ка – скі**р**ці*.... В данім припаді нихто ани не роздумує, же в датіві і локалї даных слов напише мягкый знак, бо він не фіґурує в никотрім іншім паді:

	сінґулар	плурал
Н	Скірка	Скіркы
Ґ	Скіркы	Скірок
Д	скірці [скір´ц´і]	Скіркам
А	Скірку	Скіркы
Л	скірці [скір´ц´і]	Скірках
І	скірков	скірками

Про ліпшый перегляд уведеме обидва припады в єдній таблічці:

	Сінґулар		Плурал	
Н	пулька	скалка	Пулькы	скалкы
Ґ	пулькы	скалкы	пулёк [пул´ок]	скалок
Д	пульці (пулці)	скалці	Пулькам	скалкам
А	пульку	скалку	Пулькы	скалкы
Л	пульці (пулці)	скалці	пульках	скалках
І	пульков	скалков	пульками	скалками

Уведжены приклады дадуть наісто одповідь ай на часто кладжены вопросы вжывателями нормативной подобы русиньксого языка: Чом в споїню *впав із стілця, вкусив го до палця, вказав палцём на Петра...*, не пишеме в словах *стілця, палця, палцём* мягкый знак? Або, чого в назві міста Міджілабірці не пишеме позад –р- мягкый знак[13]. Тым веце, же напр. в україньскім правописї в даных словах ся позначує мягкость ай в писаній подобі: *вказав пальцем; стрельнув пальцями* (Кешеля, с. 28), *впав зі стільця* (Кешеля, с. 30), або ай в адъєктівах тіпу: *польський, сільський*....

Нашли сьме ай в словацькім правописї подобны припады якобы дуплованого помягшіня, напр.: *vo**ľ**nosť [vo**l´n**osť]*[14] – *uvoľnenie, uvoľniť, uvoľnený, uvo**ľň**ovať* (Kráľ, с. 371), *kúpe**ľň**a, kúpeľník* (Kráľ, с. 201), *roľník, roľníčka,* (але *rolnička* – дзвонок), *roľnícky, roľníctvo* (Kráľ, с. 315), *riaditeľ – riadite**ľň**a* (Kráľ, с. 314), *buďte* (Kráľ, с. 130). Словацька орфоґрафія нам може послужыти на высвітлїня правопису адъєктівів *ярьнїй* і *осїннїй*. В словацькім языку платить закон асімілації по твердости і по мягкости ай при збігу двох консонантів з єдной корелачной пары подля крітерія твердость/мягкость в словах тіпу: *de**ň** – de**nn**ý, de**nn**ík, de**nn**e, jese**ň** – jese**nn**ý* (Kráľ, с. 140). Тот самый закон платить ай в русиньскім языку, напр. *де**нь** – де**нн**ый* (РЛ, с. 55). Также ай в припаді русиньского нормативного языка в адъєктіві, утворенім од назывника *осїнь – осїннїй* не будеме писати мягкый знак (*осїньнїй*), бо ту є збіг двох тотожных консонантів, але в припаді *ярь – ярьнїй* уж бы сьме радили мягкый знак написати, бо в назывнику *ярь* є кінцёвый консонант –р- мягкый, а в утворенім од нёго адъєктіві ся таксамо –р- высловлює мягко[15]. Треба конштатовати, же в русиньскых діалектах не все фунґує яв асімілації по мягкости, респ. по твердости, доказом чого суть такы лексемы як: *во**льн**о* (-л´н-), або діалектна подоба *на па**льц**у, до па**льц**а: „В тісті са двома па**л´ц**ами зробили четырі рушкы...(село Руське)“.* Тоту подобу слова *палец – па**льц**ами* зафіксовала лінґвістка Зузана Гануделёва у своїй публікації: *Народні страви і напої. Лексика українських говорів східної Словаччини*. Bratislava: SPN, 1987, с. 46). Прото ай в нормативній подобі русиньского языка яв асімілації по мягкости, хоць є тіпічный, не фунґує павшалнї у вшыткых комбінаціях двох консонантів в рамках морфемы, респ. наморфематічнім шві, подобно, як сьме высше увели ай приклад із словацькой орфоепії (*vo**ľn**o*). Ай ту можеме увести дакілько прикладів такых слов: *поле – польны квіткы [пôл´ны квіткы], воля – вольный день [вôл´ный дêн´], сіль – сольна яскыня [сôл´на јаскын´а], мерьковати [мêр´коваті], черьпати [чêр´пати], мерьва [мêр´ва], терьпнути [тêр´пнуті], верьба [вêр´ба], серьп [сêр´п]...*

III. Правопис префіксів роз-, рос-, без-, бес-

Односно правопису высшеуведженых префіксів треба на зачаток сконшататовати, же русиньскый нормативный язык, котрый лежыть на границї выходославяньского і западославяньского язкового ареалу і має дакотры сполочны знакы ай із западным языко-

вым ареалом, быв лінґвістами зарядженый ід выходным славяньскым языкам. То значіть, же ай односно правописной нормы ся з великой части кодіфікаторы іншпіровали выходныма славяньскыма языками, передовшыткым нам найблизшым – україньскым языком. В припаді правопису высшеуведженых префіксів быв але перебратый модел російского языка, што ся нам в условіях словацького языкового оточіня видить дость нелоґічне, тым веце, же нелем словацькый, але ай сусїднїй україньскый правопис фіксує лем префікс роз-, і без-. Така языкова сітуація дає лоґічный вывод: в інтересї некомплікованя правопису, мали бы сьме рефлектовати кідь уж не україньскый модел, та наісто словацьку правописну норму односно уведженых префіксів (котру ся русиньскы дїти учать од основной школы, докінця словацькый язык ся зачінають учіти як першый, а аж наслїдно, ай то лем в дакотрых школах, зачінають ся учіти свій материньскый – русиньскый язык). Абы сьме не сховзли лем до соціолінґвістічных теорій розвитку материньского языка в условіях бездержавного народа, якым суть Русины, попробуєме дати дакілько лінґвістічных арґументів в проспіх решпектованя морфолоґічного прінціпу в правописї уведженых префіксів і одступити од дотеперїшнёго фонетічного прінціпу.

Попробуєме подати якнайшыршу взорку лексем, котры ся творять за помочі уведженых префіксів. В тім контекстї будеме в єднотливых лексемах (утвореных за помочі префікса роз-, рос-) слїдовати фонему, котра наслїдує позад уведженых префіксів, бо од нёй є залежый правопис даной лексемы, то значіть, ці буде написана з префіксом **роз-**, або з префіксом **рос-**. Уводиме таксамо лексемы, в котрых **роз-, рос-** не выступляють у функції префікса. Як писати такы лексемы? Мож в них апліковати фонетічный правописный прінціп, або ся ту треба рядити інакшым правилом?

Кідь говориме о префіксах як морфемах з погляду словотворїня, они становлять окрему ґрупу дерівачных (словотворных) морфем, котры стоять перед корїнёвыма морфемами. Корїнёвы морфемы суть носителями лексічного значіня даного слова. В тім одношіню можеме конштатовати, же префіксами (вшыткыма, нелем роз-, рос-, і без-, бес-) ся модіфікує лексічне значіня даного слова, або слово дістає цїлком нове значіня. В нашій аналізї маєме намір понукнути алтернатіву правопису писаня даных префіксів – ці їх писати (як дотеперь) подля фонетічного прінціпу, або змінити правило писаня префіксів роз-, рос-, без-, бес-, і писати їх так, як пишеме ай іншы префіксы – фонемно-морфемным прінціпом, як напр. префіксы **об-, над-, од-, під-, перед-, пред-**, і. т. п.). Все частїше позоруєме повторюючі ся хыбы у правописї слов з даныма префіксами (главнї тых, в котрых ся наслїдком двоякых форм пишуть ай префіксы двояко, напр.: ***рос**штвати – **роз**оштвати; **рос**шмарити – **роз**ошмарити...*), або припады тіпу: ***рос**терти – **роз**отру: **рос**тяти – **роз**отну...*). Неєднаке тлумачіня правописного прінціпу префіксів роз-, рос-, без-, бес- сьме заевідовали як в русиноязычній пресї, так ай в неперіодічных выданях, а таксамо ай в публікаціях умелецькой прозы (напр. INFO Русин ч. 13/2015, с. 5: *Безплатна кваліфікація,* таксамо *Голос Русина* ч. 1/2014, IV. Річник, с. 17: *розпочатім, розповіла, розповіданя*. Пряшів: Світовый конґрес Русинів, 2014.).

Припомяньме, як звучіть правило писаня префісків, ід котрым ся односить фонетічный правописный прінціп. Префіксы, котры ся закінчують на согласны звукы, підлїгають в русиньскім языку впливу реґресівной асімілації. То значіть, же высловность послїднёго согласного звука в префіксї приспособлює ся высловности зачаточного согласного звука даной лексемы, што вытварять можность ёго двоякого написаня. З того аспекту префіксы, котры ся кінчать на фонему –з- (з-, без-, воз-, роз-) пишеме подля фонетічного прінціпу, што значіть, же кінцёвый согласный префікса –з- під впливом высловности (котра є выслїдком яву асімілації консонантів) буде ся значіти ґрафемов –з- перед гласныма, звонкыма і сонорныма согласныма, а буквов –с- перед глухыма согласныма (п, ф, х, к, т, т´, ш, с, с´, ц, ц´, ч), напр.: *безболестный, безодкланый, бессонный, розрїзати, розаналізовати, роскусити....* Перед ґрупов согласных префікс роз-, і з- ся росшырює в дакотрых лексемах о вставный гласный –о- (префікс ся вокалізує), затоже без нёго бы была комплікованїша высловность, напр.: *розознати, зоставити, розосхнути....* В дакотрых припадах ся допущать двояка можность хоснованя: *ростелити* і *розостелити, розгнити* і *розогнити....*

Попозерайме ся на приклады можных лексем, утвореных за помочі префіксів **роз-, рос-** розлічныма словотворныма поступами в русиньскім языку, позоруйме їх семантіку а тыж морфемне зложіня, і в контекстї уведженого, можности правопису:

Вербалны субстантівы

(способ творїня: девербалізація)

Росповідати – росповідь (ці розповідь?); роскрочіти ся – роскрок (ці розкрок?); росказовати (сі) – росказ (ці розказ?); россудити – россудок (ці розсудок?) росписовати (ся) – роспис (ці розпис?); роскладовати (ся) – росклад (ці розклад?); роспадовати ся – роспад (ці розпад?); роспоровати (сі) – роспор (ці розпор?); роспороти (ся) – роспора (ці розпора?); росперти (ся) – роспера (ці розпера?); росходити ся – росход (ці розход?); россадити – россада (ці розсада?); роспяти – роспятя (ці розпятя?); розвалити – розвалина; розваляти – розвалка; розводити – розводка; роздїлити – роздїл; розлічати – розлічность, розлучность; розмахнути ся – розма;, розвивати (ся) – розвой...

З лексемами *росповідати, роскрочіти ся* то є просте: ай без префіксів мають своє значіня (*повідати, крочіти*). В поєдных лексемах на першый погляд тяжко встановити, ці роз-, рос- суть префіксами (справила бы оддїлїнём префікса мала лексема без зміны фунґовати зо своёв ґраматічнов і семантічнов годнотов. Вкажеме на єднім приклади неясность дотеперїшнёго правопису. Кідь

одобереме часослову ***росказати*** префікс рос-, то без нёго часослово має таксамо значіня: ***казати***. Але што лексема ***росказ*** (по оддїлїню рос- зістає ***каз***, што є цїлком інакша семантіка: напр.: *зубный каз* – не має ніч сполочного з поводным словом ***росказ)***. Або будеме в часослові *росказати* писати рос- (бо то є єднозначно префікс), в назывнику *розказ* писати роз- (бо роз- не є префікс)? А што незавершеный вид од часослова росказати? Будеме писати *росказовати*, або *розказовати*?

Вербалны адъєктівы

(способ творїня: девербалізація)

Роскрасти – роскрадженый (ці *розкрадженый),* бо маєме і варіанту *розокрадженый?*; Позоруєме ту історічну алтернацію ст/дж, тіпічну про русиньскы діалекты[16]); *росшмарити – росшмареный* (ці *розшмареный, розошмареный*?); *росставляти – росставляный* (ці *розставляный, розоставляный*?); *росстелити – росстеленый* (ці *розстеленый, розостеленый*?); *ростерти – ростертый* (*ці розтертый, розотертый?*)..

Як видно, тото саме слово, лем в іншій формі (із вставным вокалом) пишеме з інакшым префіксом. Кідь бы сьме зрушили фонетічный прінціп, ґрафічна подоба уведженых слов бы была єднака (лем із вставным вокалом). Докінця тот прінціп (кідь го дефінуєме: пиш як чуєш) ани не платить напр. в припадї лексемы: *росшмарити*, бо фонетічне переданя тото слово бы было: *[рошшмарити]*. Наісто є такых слов в русиньскім языку веце (напр.: *росчесати, розжалити [рошчесати/рожжалити]*). Также є названя прінціпу фонетічным[17] в данім припадї впорядку? Може скорше го назвати прінціп фонетічной асімілації консонантів.

Рос-, роз- як часть основы слова

Росстати ся (розлучіти ся) – в минулости взникло слово префіксалным способом: *стати* (*стояти* з дакым на пути) – *росстати* (*перестати* там з дакым *стояти*); *росперати* (*розрывати*), напр.: *росперать сердце* (Маль.); *роставати* (напр. *ростає снїг*); *розглас* (девербалізація, од: *розголосити*); *розвод* (девербалізація, од: *розводжовати ся*); *розбушка* (девербалізація, од: *бухати*, причім позоруєме яв історічной палаталізації х/ш); *роспор* (девербалізація, од: *роспоровати*); *роспера* (девербалізація, од: *росперати*); *розмір* (девербалізація, од: *розміряти*); *розвар* (девербалізація, од: *розварити*); *розмах* (девербалізація, од: *махати*); *розгляд* (девербалізавія, од: *розглядати ся*); *роспутя* (од назывика *путь*)...

Лексемы, в котрых роз-, рос- без-[18] суть у функції коріня слова

Розмарія, рости, ростлина (рости); розвага, розважный ; росшафность, росшафный, розвой, розвора, роскош, беспечный, безмаль...

Часослова подля семантікы творячі (або лем зданливо творячі) опозітны пары.

Зогнати (довєдна, ай дашто дакому, напр. *зогнав єм ті книжку*) – ***розогнати*** (од себе, але і на дакого: *розогнав ся на нёго із заміром ударити го* – в данім значіню не творить опозітну пару);

сплывати (splývať s niečim) – ***росплывати*** (rozplývať sa nad niečim) – не творить опозітну пару;

стечі ся (став жывого твора) – ***ростечі ся*** (напр. *вода ся уж ростекла* – не іде о опозітну пару ід *стечі ся*...). Далшы приклады уже суть опозітным парами: *запрїгати – роспрїгати; запрячі – роспрячі; спрясти – роспрясти (вовну); запутати – роспутати; ссыпати – россыпати; сплянтати – росплянтати; сшы(ва)ти – росшы(ва)ти; зби(ва)ти – роз(бива)ти; вболїкати – розболїкати; зволїкати – розволїкати; зволочі – розволочі; закачати –роскачати; закапчати – роскапчати*[19]...

Часослова, в котрых ся змінов формы мінить і префікс рос-, на роз-

Ростерати – розотру; роспинати – розопну; россївати – россїю, розосїю; ростяти – розотну; росстеляти, розостеляти – росстелю, розостелю; росштвати – розоштвати, розоштву; росшкварити – розошкварю і росшкварю...

Як видно, сітуація з префіксами роз-, рос-, без-, бес- не є така проста, як бы ся на першый погляд відїло. При писаню треба ужывателям нормативной подобы русиньского языка думати на дакілько фактів:

1. Суть роз-, рос-, без-, бес- префіксами, або суть частёв основы, припадно коріня слова?
2. Чого в тім самім слові пишеме раз префікс роз-, а в ёго другій формі (із вставным вокалом, ці при іншій формі слова) рос- ?
3. Чого іншы префіксы пишеме подля фонемно-морфемного прінціпу (напр.: префікс од-, над-), а лем якраз про префіксы роз-, рос-, без-, бес- платить фонетічный правописный прінціп?
4. А напослїдок, ці справды тот прінціп поменовати фонетічным, або скорше прінціпім фонетічной асімілації консонантів, припадно фонемным (фонолоґічным?) прінціпом?

Вызначіня семантікы слов, ід котрым сьме придали префікс роз-, рос- нам не помогло к тому, абы сьме правопис уведженых префіксів уєднотили подля даякых семантічных крітерій так, як то робили словацькы лінґвісты в припадї префіксів з-, с- (наконець ай в словацькім языку зробили в припадї префіксів з-, с- реформу в проспіх фонетічного, респ. фонемного прінціпу, а не подля семантікы, ці етімолоґії даных префіксів, бо фонемный прінціп є в данім припадї найпрактічнїшый на поужытя). Тоты, але ай дакотры далшы факторы нас утверджують в тім, же в префіксах роз-, рос-, без-, бес- мали бы сьме акцетповати такый істый прінціп (то значіть фонемно-морфемный), як в іншых префіксах в русиньскім языку. Правда, в такім припадї нам зістає недорїшеный іщі єден префікс з-, с-, про котрый бы ай так платив фонемный (але є ту на містї ай поменованя прінціп фонетічной асімілації консонантів) правописный прінціп (так, як є то в словенчінї), напр.: *пасти – спасти, кусати – скусати, мести – змести, дути – здути....* Дане рїшіня ся нам видить найпрактічнїше. Тым веце, же вжыватели

норматівной подобы русиньского языка на Словакії суть в тїсній близкости якраз словацького языка і словенчіна є їх другый (або скоріше першый) язык, котрый ся школярї русиньской народности учать од першой класы основной школы. В такім припадї бы правило писаня уведженых префіксів, котре платить ай в словацькім языку было про них намного простїше на освоїня, бо так, як в словацькім правописї, были бы в русиньскім правописї лем префіксы **роз-**, і **без-**, без огляду на наслїдуючій звонкый ці глухый, припадно сонорный консонант, респ. вокал, а правопис префіксів **з-, с-** бы сьме знова, в контекстї зо словацькым языком зохабили подля фонетічного прінціпу, респ. фонемного прінціпу [20], бо там не є такой рознородости, як при префіксах **роз-** і **без-**.

ПОЗНАЧКЫ:

1 Štúdia vznikla v rámci riešenia vedeckého projektu grantovej agentúry VEGA MŠVVaŠ č. 1/0072/14 *Dynamické procesy v súčasnej jazykovednej slavistike*.

2 На роздїл од списовной українчіны, де при творїню односных придавників за помочі суфікса –ськ- ся мягкый консонант у корїню назывника стверджує, порівнай українське: *кінь – кінський,* против русиньскому: *кінь – кіньскый*.

3 На роздїл од списовной українчіны, де знова функціонує суфікс –ськ-, порівнай: *паньскый, українськый, мадярьскый, світьскый (РЯ) против панський, український, мадярський, світський (УЯ)*...

4 О далшых припадах позад все твердых консонантів –ж- , -ш-, як ай позад **-ґ-** будеме писати ниже.

5 Русиньска фонолоґічна сістема має довєдна три все мягкы консонанты: -ч-, -дж-, -й-. В русиньскім словотворїню сьме але не нашли приклад односного придавника утвореного од назывника, котрого корїнь, або основа бы ся кінчіли на все мягкый консонант –дж-.

6 В порівнаню зо словаьцкым правописом: *Ulič – uličský, hráč – hráčsky*, самособов ай з докладнов высловностёв –čs-, [hráčski], позерай: Kráľ, Á. (2009). *Pravidlá slovenskej výslovnosti*, Martin: Matica slovenská, druhé vydanie, s. 172.

7 Тамже, с. 293, 128.

8 Тамже, с. 150, 355, 342.

9 Тамже, с. 349, 383.

10 Порівнай укр. *Луксембург – луксембурзький* (в українськім языку є консонант –ґ- в порівнаню з –г-намного менше фреквентованый як в русиньскім языку, также ай чуджі і перевзяты слова, в котрых є –ґ- до українского языка у великій мірї дістають подобу з –г-, причім русиньскый язык фіксує –ґ-, напр.: *гудзик (ґомбічка), гума (ґума), агонія (аґонія), Голгофа (Ґолґота), генеза (ґенеза), граф (ґроф), догма (доґма), магія (маґія, гугляш (ґуляш)*... Близше о вжываню фонемы –ґ- в українськім языку позерай: *poradnyk.ucu.edu.ua.*

11 Близше позерай: *ukrlife.org/main/prosvita/1p1.htm.*

12 Ябур, В. – Плїшкова, А. (2005). *Русиньскый язык в зеркалї новых правил про основны і середнї школы з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы, с. 11.

13 Позерай: часопис *Голос Русина* ч. 1/2014, IV. Річник, с. 14, назва статї: Меджілабірьці, Словеньско. Пряшів: Світовый конґрес Русинів, 2014.

14 Як можеме збачіти, не у вшыткых формах даной лексемы платить закон асімілації по мягкости/твердости, а такы приклады, самособов можеме найти ай в русиньскій орфоепії.

15 При приправі другого орфоґрафічного словника были в рамках языковой комісії діскузії, ці за норматівне буде поважованый адъєктів *ярный* (бо маєме *зимный*, але ай *зимушнїй*), або *ярьнїй* (подобно як *лїтнїй, осїннїй*). Наконець была як норматівна захіксована форма *ярьнїй,* хоць в словнику *Русиньска лексіка* є несправна форма *ярный*, што не є норматівне (позерай: *Русиньска лексіка*, с. 346).

16 О алтернаціях в русиньскім норматівнім языку позерай: KOPOROVÁ, K.: *Fonetika, fonológia akcentológia rusínskeho jazyka. Фонетіка, фонолоґія і акцентолоґія.* Высокошкольскый учебник. Пряшів: ІРЯК-ПУ, 2014, 116 с., с. 50-58.

17 Правописны прінціпы рїшали таксамо словацькы лінґвісты. Людовіт Новак (1931, с. 43) міджі першыма дає пропозіцію намісто терміну фонетічный, вжывати термін фонолоґічный прінціп. Близше позерай: SIČÁKOVÁ, Ľ.: Pravopisné princípy v slovenčine. In: SIČÁKOVÁ, Ľ.: *Fonetika a fonológia pre elementaristov.* 115 с., с. 68-71, електронне жрїдло: *www.unipo.sk/public/media/11339/fonetikaIIIa.pdf.*

18 З префіксом без- сьме у словнику *Русиньска лексіка* нашли лем єдну лексему – адв. безмаль РЛ, с. 17).

19 Ту ся стрїчаме докінця з розлічныма префіксами (за-, рос-), а не (с-, рос-), як бы ся чекало, в рамках єдной опозітной пары. Даны приклады сьме увели, абы сьме мали якнайшыршу взорку розлічных можных припадів хоснованя нами розобераных префіксів.

20 Правила словацького правопису дефінують писаня слов з префіксом з-, с-, зо- подля фонемного прінціпу (fonematického princípu). In: *Pravidlá slovenského pravopisu.* Veda, vydavateľtvo Slovenskej akadémie vied. Bratislava, 1991, s. 22.

ЛІТЕРАТУРА:

KRÁĽ, Á. (2005): *Pravidlá slovenskej výslovnosti. Systematika a ortoepický slovník.* Martin: Matica slovenská.

KRÁĽ, Á. (2009): *Pravidlá slovenskej výslovnosti.* Martin: Matica slovenská, 423 s., ISBN 978-80-7090-907-2.

KRÁĽ, Á. – SABOL, J. (1989): *Fonetika a fonológia.* Bratislava: SPN.

КОПОРОВА, К. (2012): *Орфоепічна характерістіка русиньского языка на границї выходославяньскых і западославяньскых лінґво-культурных контактів. З основных прінціпів русиньской высловности.* Dizertačná práca, Prešov, 119 с.

KOPOROVÁ, K. (2015): *Fonetika, fonológia a akcentológia rusínskeho jazyka. Фонетіка, фонолоґія і акцентолоґія русиньского языка.* Высокошкольскый учебник. Пряшів, 115 с., ISBN 978-80-555-1277-8.

ЛАТТА, В. (1961): Фонолоґические системы украинских говоров Восточной Словакии. Ін

Дукля, XI. Пряшів.

ЛАТТА, В. (1964): К вопросу диспалатализации согласных перед етимолоґическими е, і в украинских говорах Восточной Словакии. In: *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského: Philologica XVI.* Bratislava.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom (1953). Hlavný redaktor Štefan Peciar. Bratislava: SAV, 403 s.

PLIŠKOVÁ, A. (2015): *Lexikológia a slovotvorba rusínskeho jazyka. Лексіколоґія і словотворїня русиньского языка.* Высокошкольскый учебник. Пряшів, 193 с., ISBN 978-80-555-1299-0.

JABUR, V. (2015): *Morfológia a syntax rusínskeho jazyka. Морфолоґія і сінтаксіс русиньского языка.* Высокошкольскый учебник. Пряшів, 189 с. ISBN 978-80-555-1296-9.

ЯБУР, В. – ПЛЇШКОВА, А. (2005): *Русиньскый язык в зеркалї новых правил русиньского правопису.* Пряшів: Русин і Народны новинкы. 128 с.

ЯБУР, В. – ПЛЇШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. (2007): *Русиньскый язык на основі змін у правилах русиньского языка.* Пряшів: Русин і Народны новинкы, 348 с.

Цінна публікація про чуджінців

В тых днях вышла цінна публікація ***Русиньскый язык про чуджінців (высокошкольскый учебник)***, авторками котрой суть **доц. ПгДр. Анна Плїшкова, ПгД.,** і **ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД.** Публікацію выдав **Інштітут русиньского языка і культуры Пряшівской університы у Пряшові**. Учебник поможе вшыткым чуджінцям, котры ся хотять научіти русиньскый язык або здоконалити ся в нїм. Публікація є ужыточна главно про участників міджінародной лїтнёй школы русиньского языка на Пряшівскій університї – Studium Carpato-Ruthenorum. Проєкт Studium Carpato-Ruthenorum – міджінародна лїтня школа русиньского языка і культуры, котрый орґанізує Інштітут русиньского языка і культуры од року 2010, мож розуміти як вызначный стімулачный механізм, вдяка якому русиністіка ся отварять намного шыршому, докінця інтернаціоналному кругу студентів, лінґвістів, славістів і інтелектуалів, якы в будучности можуть быти великым приносом про розвой русиньского языка.

Русиньскый літературный язык на Словакії – якому в роцї 2015 минуло 20 років – все іщі ся находить лем у своїх зачатках. Ёго літературна норма, вжывана в розлічных сферах народностного жывота Русинів, є того найяснїшым доказом. Нажаль, на Словакії є іщі мало абсолвентів бакаларьского і маґістерьского высокошкольского штудійного проґраму Русиньскый язык і література, якый Пряшівска університа реалізує од академічного року 2006/2007 – бакаларьскый, і од академічного року 2009/2010 – маґістерьскый. Зато і культівація нормы літературного языка проходить помалы, часом неісто і є зеркалом розлічных поглядів на розвой языка. Думаєме собі, же якраз абсолвентів маґістерьского, а наслїдно і докторьского штудійного проґраму, кідь вырїшать робити у сферї русиньской лінґвістікы, мож буде розуміти як потенціалных ґарантів розвоя нормы русиньского языка. Самособов, тым не думаєме лем на русиністів зо Словакії, але з цїлой карпатьской области, кідь русиністіку собі выберуть за сферу свого професіоналного інтересу. Не є то цалком нереалне дїло, кідь возьмеме до увагы, же русиньскый язык штудують

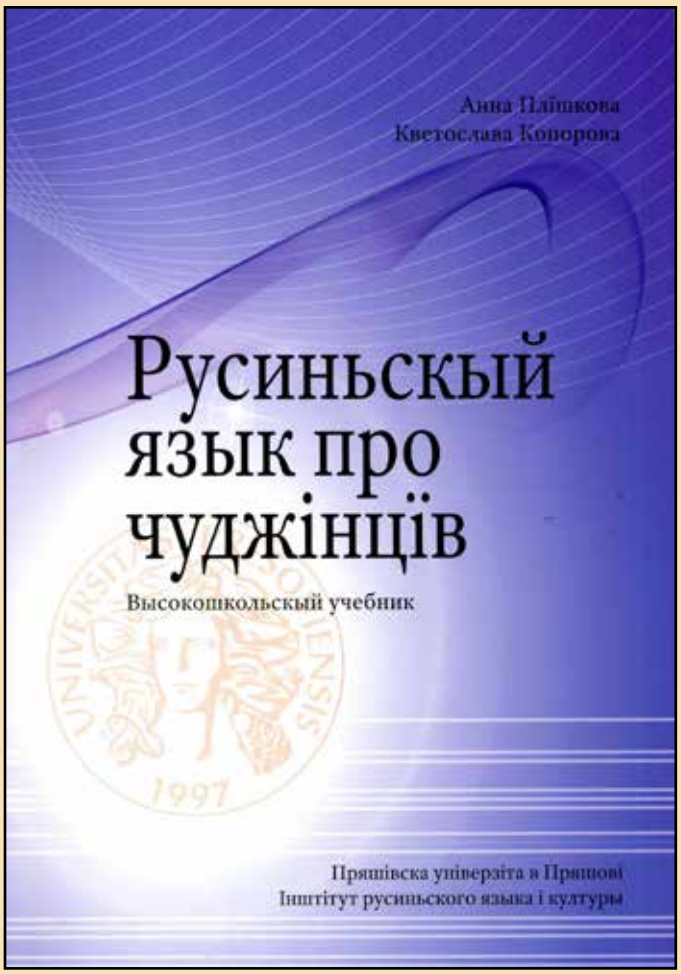

штуденты в Польщі, а на Пряшівску університу окрем штудентів зо Словакії, з рока на рік приходить штудовати русиньскый язык веце штудентів з Україны. З цїлём здобывати і выховлёвати будучіх лінґвістів-русиністів, быв приправленый ай тот высокошкольскый учебник русиньского языка, якый хоче отворити двері до основ сучасного русиньского языка в першім ряді штудентам на Пряшівскій університї, на Словакії, але самособов і в шыршім міджінароднім контексті. ***-р-***

Мґр. Михайло АЛМАШІЙ, Закарпатське областне научно-культурологічне общество Александра Духновіча , Ужгород, Україна

ВОПРОСЫ ФОРМОВАНЯ НОРМЫ РУСИНСЬКОГО ЯЗЫКА В УКРАЙИНІ

(Реферат на IV. Міджінароднім конґресї русиньского языка на Пряшівскій університї, Пряшів, 23. – 25. септембра 2015.)

Узлові вопросы доклада:

1. Актуалность поставленного вопроса
2. Методологична основа нормованя русинського языка
3. Технологія реалізації нормованя русинського языка
4. Перспективы

1. Тема мого доклада, вынесена у заголовок є актуалнов по двом причинам: перша у тому, што треба доказовати ци русинськый язык є окремішньым славянськым языком, ци лем є діалектом котрогось другого, украйинського языка. Друга причина: кедь русинськый язык є самостоятелным языком, то ци сформовався уже у статус литературного, писемного языка, ци складена його нормативна база. Цілый світ знає, што на Украйині на русинськый язык накладено абсолутноє VETO, т.є. повный запрет и не

признаня такої субстанції. Русины Подкарпатя переживавуть період безжалостного лінгвоцида, на жаль и на шкоду русинськый язык у сей час не може обслужовати усі сферы житя и діятельства подкарпатського русина.

Усі мы добрі знаєме, ош історія каждого языка находиться у єдному шору из історійов народа, носителя сього языка. Завто перед тым, як говорити про нормованя литературного языка, треба уяснити и глубоко осознати такый принципіалный вопрос: коли и як возник русинськый язык. Чеськый историк Любор Нидерле рахує, ош вырішеня вопроса про нароженя языка є єдночасно отвітом на вопрос про похоженя народа, якый говорить на сьому языку[1]. Києвськый літописець Нестор говорить, што наші далекі предкы-славяне спершу жили у римськуй провінції Норика на правому березі Дуная у верховях рікы Драва. Нестор пише: *«По мнозех же временех сели тут Словени* (Славяне – М.А.) *по Дунаеви, где есть ныне Угорская земля и Болгарская. От тех Словен разыдошась по земли, и прозвашася именами своими, где седше на котором месте, тако и прозвалась»*[2].

Тогдашньый славянськый язык быв тісно поязаный из другыми языками. Сесь звязок мог отбыватися там, де май інтенсивно отбывалися процесы міграції разных народов. Л.Нидерле схыляться до того, ош такым містом мог быти карпатськый регіон. Вўн писав: «*Вряд ли можно найти более подходящую территорию, где бы могли развиваться эти разносторонние связи, чем область в районе Закарпатья. Сам характер этой области более чем что бы то ни было другое соответствуют названиям флоры и фауны, сохранившимся в древнеславянском словаре*»[3].

Наші украйинські опоненты кажуть, что русинського языка нигда не было и не є, што русины лем теперь його придумали, что русинськый язык є «*нововідкритою мовою, раніше невідомою*», што «*реалізація языковых прав русининів і намагання реалізувати свій язык то є лем языкова містифікація*»[4]. Автор робить категоричный вывод: «*Породження русинської мови – це питання, яке не має і не може мати наукового розв'язання в системі координат сучасного неорусинства*»[5]

2. Методологичнов основов нормованя русинського языка, на нашу думку, мали бы стати досліженя славянськых языкўв французського ученого-славіста А. Мейе, теоретичні положеня нашого великого русина-славянина Ю. Венелина-Гуцы, якый пройшов практику кодифікації болгарського языка, и А. Годинкы, великого защитника русинського языка. «*Если народу пришла пора приниматься за грамоту*, - писав Венелин, - *если его язык распался на несколько наречий, если неизбежен выбор одного из них для литературы, то сочинители должны быть весьма осторожны и разборчивы в этом выборе. Никто из них не имеет права свой жаргон* (диалект – М.А.) *навязывать другому... Если все писатели безотчетно последуют одному из наречий, то это должно приписать счастливому случаю, который по крайней мере сохранил грамотное единство в народе. Но как только явилось несколько грамматик, несколько наречий и завелся спор, в таком случае сочинители грамматик не имеют права быть судьями: их тогда должен судить, как подсудимых, суд высшей филологии*», т. є. филологична наука (Ю. И. Венелин. **О зародыше новой болгарской литературы**)[6].

Дуже великоє значеня придає Венелин орфографії. «*Правописание, - каже ученый, - вещь священная, которую нельзя ворочать, как игрушку, кому как захочется. Прежде нежели приниматься за издание книги, должно критически установить правописание. Сербы начали издавать книги до появления грамматики. Следствием этого есть раздор, который существует в сербской литературе. Этого должно опасаться и относительно болгарской литературы*». Од себе треба додати, што и мы, русины, мусиме быти розумні и глядати майліпшый правописный варіант. У нас на Подкарпатю похожа ситуація. Маєме доста много писателюв, печатавуться книжкы, выходить русинська новинка. Айбо кедь зробити граматичный и орфографичный аналіз, то найдеме страшный хаос.

У правопису и у языку у цілому, як знаєме, существує три принципы фонетичный (фонетика – природа языка), етимологичный (етимологія – наука языка), традиційный (традиція – історія языка). Специфіка русинського языка у тому, што для нього є характерным етимологичный принцип из даякыми елементами фонетичного и традиційного принципўв. Бо лем етимологія дає научноє поясненя ушиткым лінгвістичным явленям, лем сесь принцип може забезпечити єдинство языка, писаня и говоріня, орфографію и орфоепію. Головный аргумент Венелина на пользу етимологичного правописаня у тому, што оно може у даякуй мірі придержати язык «*од ухода от себе*», т. є. от утраты свого лиця.

Точно такої думкы додержуєся А. Годинка. У передслові до «***Русинсько-мадярського словаря глаголув, Глаголиця***» вўн єднозначно говорить, што придержовався правил етимології: «*Я змагав не лишити далеко етимологію и не утопитися у фонетику*»[7]. Годинка дуже сокотив русинськый язык и не без гордости казав, што то є «*наш подкарпатськый справедливый русинськый язык... самостойный сам по собі язык*»[8]. У свойих роздумах про язык ученый хосновався лінгвістичными выводами великых ученых – Карського, Ягича, Колесы, добрі орієнтовався у процесах розвитка восточно-славянськых языкўв. «*Всі тоты слвянські племена, котрі позніше прозвалися Русею и по булшуй части соллялися во Києвськоє велико-княжество, перед тым у темнуй стародавнині тот єден самый язык мали*»[9]. Из часом и руськый, и украйинськый, білоруськый розвивалися по-свойому. «*Неодмінно мусів и тых там на горі, и сых туй долу язык помалы инак розвиватися; нові и розличні слова мусіли ся и у сьых и у тых бесіді появляти... Як ишли століття, тым булшов стала розлука*

межи ними, докі не дуйшли до нынішньых часув... Так став окремішньым украйинськый язык»[10]. Так было и из русинськым языком. Айбо теперь уже треба выробляти литературный язык, бо «*литературный язык извон произнести тым способом, же ид словам простонародного говора и бесіды примісяться слова и выразы чужого языка...не мож...Сесе означало бы духовні діркы заплатками позатыкати*»[11]. А. Годинка правилно розумів, што при нормованю русинського літературного языка є выжне выробленя єдиных правил правописаня: «*По заведеню точных правил правописаня нашого простонародного языка каждоденноє употребленіє тых самых правил принесе и завтвердить истовоє правописаніє и буде самый саменькый єдинственный наш подкарпатськo-русинськый язык*»[12].

3. Межи многыми проблемами, які стоять перед русинами у наш час, доста тяжко вырішовалася проблема кодифікації русинського литературного языка. Она не была бы тяжка, якбы люде, які занимавуться сим вопросом, знали, што они хотят, якбы розуміли, ош говоровый язык не є нормативным, бо нормативным є писемный язык, язык книжної продукції. Каждый «знаток» русинського языка говорить из узколокалных позицій: «*У нашому селі кажуть так*», «*Наш мараморошськый язык майправилный*». Ци мож при сякых мудрованях выробити єден литературный язык? Другыми словами, у сьому вопросі у нас панує прискіпливо выраженный лінгвоегоїзм. Каждый язык, малый ци великый, має свої внутрішні законы, які треба знати и якыми треба хосноватися при спорных вопросах. Айбо ище суть и общелінгвістичні законы, є історико-порунялный метод, порунялна граматика славянськых языкўв, є наука філологія. И ко не знає сього, най не береся до нормованя литературного русинського языка.

Наша концепція орфографії основуєся на аналізі теперішньої языкової ситуації (врахованя украйинського асимілативного елемента, нажитого за 70 рокўв, факт существованя варіантўв русинського языка у Словакії, Польщі, Сербії, Румунії, Мадярщині). Мы орієнтуємеся не на суму субєктивных, неаргументованых думок дакотрых особ, а на научный опыт нормованя языка. За послідні 15 рокўв, и з часа III. Конгреса русинського языка, якый одбывся у Кракові у 2007 році, на Подкарпатю велася доста інтенсивна робота по выробленю кодифікаційных матеріалўв подкарпаторусинського варіанта литературного языка. Сеся робота не была спонтаннов ци єдноразовов акційов. Она велася планомірно, організовано. У процесі роботы изхосновано много научної литературы: печатні матеріалы разных періодўв русинської історії, публікацій новинок, журналўв, монографій выдатных ученых, матеріалўв межинародных конференцій европейського уровня, граматик М.Лучкая, И.Фогорашія, Духновича, Раковського, Панькевича, Є. Сабова, А. Волошина, И. Гарайды, И. Керчі, Д. Сидора, М. Алмашія, ураховано думкы теперішньых граматистўв М. Кеминя, И. Калинича, В. Сочкы, В. Молнаря, М. Варваринця, М. Шаргы, учителюв А. Мегелы, Ю. Шиповича. Мы добре изучили матеріалы ученых Словакії А. Плішкової, К. Копорової, В. Ябура, Ю. Панька, Воєводіны Ю. Рамача, Лемковины О. Дуц-Файфер. Г. Фонтанського.

Наша комісія в основу кодифікації єднозначно взяла етимологичный принцип из незначными елементами фонетичного и традиційного принципўв.

Треба сказати, што за послідні рокы (2011-2014) основна робота по кодифікації русинського языка проводилася силами областного общества им. А. Духновича, при правліні якого была створена лінгвістична секція, на каждому засідані якої обговорьовалися вопросы кодифікації. Печатаня названых выше матеріалув профінансовало общество им. А. Духновича.

От чого залежав результат нашої роботы? Туй маєме много факторўв: а) лінгвістична атмосфера довкола кодифікації (не дуже благоприяна); б) наявный силый лінгвоегоїзм даякої части пишущої публікы; в) уровень осознаня русинськым активом значеня кодифікації; г) лінгвоінтелектуалный уровень учасникўв кодифікації (иначе: професіоналізм): д) ознакомленўсть учасникўв кодифікації из роботов по кодифікації регіоналных русинськых языкўв Словакії, Польщі, Сербії, Мадярщині, Румунії. Треба повісти, ош у многых вопросах не все сходилися думкы членўв комісії (айбо часто без научного коментованя свої позиції).

У результаті многоручної роботы (из даякыми перерывами) определився формат обовязковых кодифікаційных матеріалўв-документўв: 1. Русинсько-російсько-украйинсько-латинськый словарь лінгвістичної термінології; 2. Граматика русинського литературного языка; 3. Правила русинського правописаня; 4. Орфографично-орфоепичный словарь русинського языка; 5. Нормы ділового русинського языка (находиться у процесі роботы). До сього можеме причислити и «***Русинсько-славянськый лексикон***», якый сими днями выйшов и є нормативным по орфографії и толковым, бо каждоє русинськоє слово не лем переводиться на другі языкы, а и пояснюється, што оно значить. На нашу думку, для повноты кодифікації треба мати *Толковый словарь русинського языка* и *Етимологичный словарь русинського языка*.

Обы наш русинськый литературный язык забезпечив высоку грамотность нашої читательської и писательської публікы, обы не было правописного хаоса, обы наш русинськый язык став поправді нормативным, наша комісія определила слідуючі нормативні елементы.

У фонетиці:

– у русинському алфавіті не є роздільного твердого знака (Ъ):

– мягкый знак служить для помнякшеня согласных звукўв у конци и в середині слова: *возарь, гусарь, друтарь, косарь, напасть, папірь, писарь, пропасть, школарь, церьков*; у приложниках мужського рода послі «н» перед «ы»: *вонкашньый, вчорашньый, днешньый, ранушньый*; у суфіксу «-ськ» мягкый знак указує на мягкость звука «с» и перед ним стоячого согласного, айбо лем у выговорі, а на писмі тот попередньый звук пишеся без «ь»: *авторськый, женськый, материнськый, морськый, панськый, русинськый, румунськый, славянськый*;

– суфікс «-алн-» (-ый) пишеме из твердым «л» *вербалный, клерикалный, локалный, нормалный, офіціалный, соціалный, унікалный*; мнягкый знак послі «л» сохраняєме лем у тому случаю, коли основа слова закончуєся на мягкый согласный: *учитель – учительный, діятель – діятельный, сочинитель – сочинительный, управитель – управительный*;

– на місті етимологичного «о» (вол, стол) пишеме умлаут «ў»: *вўл, кўнь, стўл*;

– задньоязычный «ы» пишеся як по звонкых, так и по глухых согласных (*бык, дым, дыня, лыча, кывати, пытати, сыпати, тыкати, хыба*; «ы» пишеме и у законченях назывникув у множині; *бавкы, блыхы, быкы, волы, качкы, копачкы, ногы, тріскы*;

– «ї» уживаєме лем у законченях приложникўв родового змінника: *білої, синьої, чорної, красної*, розумної и законченях присвойного містоназывника: *мої, твої, нашої, вашої*, а также на зачатку немногых слўв: *їда, їдець, їсти, їдкый, їжак, їжиця*; у вшиткых другых случаях пишеме «і»: *гріти, ліпшый, ліс, лірика, літо, німець, рішати, сідати, сніг, тіло*;

– сохраняться у нас староруськоє «и» на зачатку слова: *ити, имити, имня, ива, иншак, истина, Иван, Илько, Иреней*, окрем иноязычных слўв: *інтернет, інтернатура, імітація, інтермедія, імітація*; а также у суфіксах «-ик», «-ич», «-иц-»: *довжник, каноник, правник, противник, фабрика, електрика*; *родич, Попович, Духнович; водиця, границя, грішниця, заушни-*

ця, землиця, книжиця, копиця, косиця, красавиця, околиця, павутиця, палиця, пословиця, пшениця, пятниця; у суфіксу «-ичн-»: *географичный, етнографичный, оптимістичный, орфографичный, столичный, типичный;*

– у немногых словах на Подкарпатю уживаться йотованоє «ји» (йи): *гнойити, двойити, дойити, млойити, пойити, райити, ройити, тайити, тройити, мойими, твойими*;

– русинськоє правописаня не знає здвоєня согласных «н», «т», «д», «с», «л»: *знаня, смітя, статя, судя, волося, зіля*;

– у нашому русинському алфавіті вылишена буква «ё», на єї місті уживаться сполука «йо», «ьо»: *його, майовый, мойого, днешнього, крайового, синього, літнього, зятьом, косарьом, писарьом, няньо*;

–слова типа: *бє, пє, вє, обєкт, субєкт* пишеме без мнякого знака и без апостофа;

У морфології:

– у місторному змінику (локалі) назывникўв женського рода хоснуєся флексія «і»: *на базі, на біді, на вазі, на войні, на горі, на дорозі, на іконі, на книжці, о культурі, на нозі*;

– у місторному змінику (локалі) єднины назывникы мужського и середнього рода мавуть законченя «-і», «-у» (-«ю»): *в ареалі, на березі, на боці, на выході, на дворі, у животі, у конкурзі, на концерті, у лісі, у місті, у морозі, на оборозі, на порозі, у році, у селі, у таборі, в уряді, у шорі; у краю, у маю, у раю*;

– у назывному змінику (номінативі) назывникўв другого зміньованя (деклінації) из основов на мягкый согласный у множині маєме законченя «-і»: *гості, дні, жителі, малярі, новинкарі, писателі, приятелі, толкователі, управителі, читателі, фіглярі*;

– у якостных приложниках (придавниках) у назывному змінику множины маєме законченя «-і»: *білі, добрі, жовті, зелені, красні, порядні, розумні, солодкі, скромні*;

– у місткому и родовому змінниках (локативі, генитиві) єднины назывникўв женського рода на мягкый согласный хоснуєся флексія «-и»: *у цибули, у роли, у земли, у спални, на постели, на печи; из постели, из моркви, из печи, из речи, из соли, из крови, из долони*;

– у творящому змінику приложникўв (придавникўв), отглаголных приложникўв и місторазывникўв множины наша граматика признає за норму як типичноє для восточнославянськых языкўв законченя «-ыми», а не діалектноє «-ыма»: *білыми (леліями), веселыми (дівками), добрыми (жонами), жовтыми (косицями), красными (пейзажами), милыми (дітьми), новыми (топанками), острыми (ножами), розумными (учениками), темными (ночами), широкыми (просторами); перечитаными (книжками), исхожеными (путями), изораными (полями); из ними, из такыми, мойими, твойими, тамтыми*;

– родовый змінник назывникув 2-го зміньованя має законченя «-а» , «-я», а не «-у». «ю-»: *бога, водолаза, горняка, дуба, кума, косаря, млинаря, народа, ножа, носа, продукта, рога, сада, стола, неба, озера, тіла, ужитка, часа*;

– наша граматика признає єдину форму личных місторазывникўв : *она оно, они* и назывникўв без епентетичного «в»: *око, очи, уйко, уйна, улиця, ухо*;

– на отличіє от украйинського языка у інфінітівах глаголўв (часословы) уживаєме суфікс «-ова-«, а не «-ува-»: *боковати, будовати, голосовати, годовати, мандровати, силовати, торговати*;

– у законченях глаголўв 1-го лиця множины пишеме «е»: *днюєме, жиєме, корчуєме, носиме, ночуєме, пишеме, просиме, робиме, силуєме, читаєме, чуєме, шиєме*;

– глаголні (часословні) формы типа «**обыйти**», «**одыйти**», «**прийти**» у множині уживавуться без выпаданя «й»: *обыйшов, одыйшов, дойшов, прийшов*.

– мы допущаєме до ужитка паралелні (повні и енклітичні) формы личного місторазывника: *тебе – тя, його – го, мене – ня, себе – ся, єї – ї*. Енклитичні формы дуже часто стрічаєме у народно-поетичнуй творчости, у співанках: «*дай ня, мамко, дай ня*», «*я тя глядав, мати тя глядала*», «*ой Маріко, люблю тя, люблю тя, заріж мені когутя*», «*я ся варовала як потя у гнізді*». Окрем того, частиця «-ся» у русинському языку є мобілным елементом и пишеся у постопозиції из глаголом уєдно, а у препозиції – окреме: «*Мамка буде дивити – я ся буду ганьбити*»;

– у етимологичному префіксу «от-» перед звонкыми «т» озвончаєся у «д» и пишеме: *одвеpичи, оддати, однести, одрізати*, айбо перед глухыми обстаєся «т»: *оттяти, отсічи, отсохнути, откосити, отходити.*

–на одміну од русинув Словакії мы сохраняєме восточнославянську форму такых назывникўв як *артіст, екстерніст, натураліст, реаліст, славіст, туріст, факултет, університет*, а не *артіста, натураліста, реаліста, славіста, туріста, факулта, університа*.

Айбо окрем высшенаписаного, маєме даякі не до конця вырішені вопросы правописа:

1. Корінь русинського слова, як казав французьскый славіст Мейе «серце слова», несе на собі основный семантичный тягар и зато є незмінным. Кедь не додержоватися етимології слова, то можеме стрітитися из множеством разнописаня многых назывникўв. У сьому случаю будеме мати правопис, як казали латиняне, «ad libitum». Обы правописаня коренюв у русинськых словах было єднакым, мусиме обертатися за помочов до первоосновы слова церьковнославянського ци давньоруського языка. У словах из звуком «е», якый походить от редукованого «ь», нигда не одбываться ниякої переміны сього «е»: Напримір:

• *небо – неба, небу, небом, небі, небами, небах*, а николи не «и», як пишуть декотрі наші русины «*на нибі*»:

• *земля – земли, землі, земльов, землі, земель, землями, землях*, а николи не «*зимля*, *на зимли*» и т.д;

• *двері – двері, дверей, дверям, дверями, дверях*, а николи не «*двирі*», «*двирями*»;

• *день – дня, дню, дні, днями, днях, денный, поденно, денник*, а николи не «*динь*»;

До сеї группы слов односяться *мертвець, вінець, огень, отець, пень, перстінь, село – в селі, середина – в середині, середньый, теперь, терня* и др.

Аналіз русинської лексикы дає нам возможность судити, што мы занимаєме єднаку позицію из русинами Словакії у подходах до автентизації русинської лексикы, очищеня єї от чужоязычної лексикы.

Як знаєме, лексика подкарпаторусинського варіанта русинського языка наповнена доста великым числом иноязычных, чужых лексем: украйинизмами, русизмами, мадяризмами, германізмами, інтернаціоналізмами (грецизмами, латинізмами), для котрых стараємеся найти наш русинськый еквівалент: *кредит – позичка, кредитор – позычалник, юрист – правник, медикаментозный – лічебный, адвокат – заступник, коргаз – лічебниця, покровитель – охоронець, голкіпер – воротарь* и др.

4. Робота над поліпшеньом нормативности русинського языка у нас продовжуєся. Подготовляєме до перевыданя у наступному році нової доповненої и поліпшеної граматикы, правил правописаня, розширеного орфографично-орфоепичного словаря; на помуч писателям «***Словарь русинської літературної термінології***», дуже проситься на порядок денный выпуск толкового и етимологичного словаря автентичної лексикы русинського языка.

Хотів бым рекомендовати участникам конгреса **а)** выбрати комісію по выробленю єдиної граматичної термінології, а потому братися

за інтеграцію граматичных норм на основі русинського еквівалента для вшиткых регіоналных разновидўв русинського языка;

б) у вшиткі типы русинськых словарюв внести такі терміны:

Русин – особа русинської національности.

Русинізм – слово ци словосполученя, позычені другыми языками.

Русиніст – ученый, спеціаліст из русиністикы.

Русиністика – всеобща наука про русинськый народ, його історію, етнографію, культуру, язык, способ житя, менталитет.

Русины – назва давньославянського народа, якый проживать до теперь у центрі Європы на території карпатського ареала.

Русинофіл – поважалник русинов и ушиткого русинського.

Русинофоб – противник русинов и ушитого русинського.

Русинськый – ушитко, што односиться до русинов (русинськый язык, література, култура и др.).

ПОЗНАЧКЫ:

1 Л. Нидерле. *Славянские древности. 2-е издание.* Москва, 2001, с. 14

2 *О русская земля. Памятники литературы Древней Руси XI-XV веков. Повесть времененных лет.* Русский раритет, 2002, с. 8.

3 Л. Нидерле. Названа книжка, с.26. «Все эти языки являются продолжением материнского языка, на котором когда-то говорили в прикарпатской прародине» (Сноска 4. Л.Нидерле. Названа книга, с. 30.

4 Л. О. Белей. «Русинськый язык» у Закарпатській області України початку XXI ст.: реалізація мовних прав автохтонного населення чи повна містифікація. //ж. *Мовознавство*. - №5. 2013, с. 98.

5 Там же, с. 99.

6 Цит. по кн. *Ю. И. Венелин в болгарском возрождении.* Москва, 1998, с. 30.

7 А. Годинка. *Русинсько-мадярськый словарь глаголув. Глаголиця.* Ужгород, 1922, с. 6.

8 Там же, с. 2.

9 Там же, с. 3.

10 Там же, с. 11.

11 Там же, с. .3.

12 Там же, с. 6.

ЛІТЕРАТУРА:

АЛМАШІЙ, М. – УХАЛЬ, М. (2014): *Русинсько-російсько-украйинсько-латинськый словарь лінгвістичної термінології.* Ужгород.

АЛМАШІЙ, М. (2014): *Правила русинського правописаня.* Ужгород.

АЛМАШІЙ, М. (2014): *Орфографічно-орфоепичный словарь русинського языка.* Ужгород.

БЕЛЕЙ, Л. О. (2013): *«Русинский язык» у Закарпатській області України початку XXI ст.: реалізація мовних прав автохтонного населення чи повна містифікація. – Мовознавство. - №5.* Київ.

БЕЛЕЙ, Л. О. (2006): *Про реалізацію державної мовної політики в умовах Закрпатської області. // Матеріали міжнародного круглого столу, 30 листопада 2006 року.* Ужгород.

ВЕНЕДИКТОВ, К. В. (1948): Ю. Венелин о болгарском языке. Ін: *Н. Ю. И. Венелин в Болгарском возрождении.* Москва.

ДЕМИНА, Е. И.: О первом опыте кодификации болгарского языка эпохи возрождения. Концепция Ю. И. Венелина.

ВЕНЕЛИН, Ю. (1838): *О зародыше новой Болгарской литературы.* Москва.

ГАРАЙДА, И. (1941): *Граматика руського языка.* Унгвар.

ГОДИНКА, А. (1922): *Русинсько-мадярськый словарь глаголув. Глаголиця.* Ужгород.

КОПОРОВА, К. – ПЛЇШКОВА, А.: (2013): Языкова конзултація (1-16) Ін: «*Народны новинкы*» початком из 3. 07. 2013 (Рочник XIII, ч. 7) до 5. 11. 2014 (Рочник XIV, ч.12).

ЛИЗАНЕЦЬ, П. М. (2002): Слов'янізми в угорській мові (говірках) як джерело для поглибленого дослідження історії праслов'янської та слов'янської мов. Ін: *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія ІСТОРІЯ. – Випуск 8.* – Доповіді та повідомлення Міжнародної наукової конференції «Національно-культурне відродження славянських народів і Карпатський регіон: До 200-річчя від дня народження Ю. І. Венеліна» 22-23 квітня 2002 року. Ужгород, с. 109-114.

МЕГЕЛА, А. (2014): *Граматика русинського літературного языка.* Ужгород.

НИДЕРЛЕ, Л. (2001): *Славянские древности.* 2-е изд. Москва.

О Русская земля! Памятники литературы Древней Руси XI-XV веков. – «Русский раритет». (2002). Москва.

Правила русинського языка (Проект). Часть I. (1994). Пряшів: Русиньска оброда.

ПЕЧОРА, Н. (2013): *Русинськый язык. 1-3 цвіт., про русинські школы п'ятирічної системы народної освіты.* Ужгород: Выдавательство В. Падяка.

СИДОР, Д. (2005): *Граматика русинського языка из Євангелієм од Матвея для русинов Украйины, Центральної Європы и Америкы.* Ужгород.

(Публікуєме в оріґіналї – підкарпатьскім вартіантї русиньского языка.)

На Словакії вышов 2. том словника

16-го новембра 2015 р. із Свідницькой друкарнї вышла друга часть Словацько-русиньского словника в авторстві доцента ПгДр. Юрія Панька, кандідата наук. Ёго першу часть выдала Русиньска оброда на Словеньску у 2012-ім роцї. Споминаный словник, котрый навязує на ёго першу часть буквов "П" вышов сімболічно в роцї, коли собі Русины на Словакії припоминають 20-у річницю святочного выголошіня кодіфікації русиньского языка, головным актером котрого была Русиньска оброда на Словеньску. Словник творить 960 сторінок, а в ёго обсягу ся находять і назвы вшыткых русиньскых сел на Словакії. Перша часть ***Словацько-русиньского словника*** (од А по О) вышла на 809 сторінках. **У новодобій історії Русинів на Словакії є то першый і єдиный *Словацько-русиньскый словник* такого характеру.**

П. М.

Мґр. Петро МЕДВІДЬ, Пряшів

160 років од народжіня Антонія Бескида – ґубернатора Підкарпатьской Руси

16. септембра 25015 минуло точно 160 років од народжіня русиньского адвоката і політічного діятеля Антонія Бескида, котрый діяв на Пряшівскій і Підкарпатьскій Руси.

Народив ся Антоній Бескид 16-го септембра 1855 року в селї Ганиґовцї на Пряшівскій Руси. Походив із родины знамых ґрекокатолицькых священиків і русиньскых патріотів. Бескид здобыв освіту у Правницькій академії в Пряшові (1874 – 1877) і на Правницькій факултї Будапештяньской університы, де у 1880 роцї здобыв тітул доктора прав.

В роках 1880 – 1883 робив адвоката в Будапештї, пізнїше ся вернув на выходну Словакію, де робив як адвокат у містах Кежмарок, Спіська Стара Вес і у Пряшові, но быв і правным конзултантом Пряшівской ґрекокатолицькой єпархії (1906 – 1910).

Ёго політічна карьєра ся зачала тым, же быв выбраный за посланця угорьского сейму за опозічну Народну католицьку партію, де заступлёвав Спіш. Было то в роках 1910 – 1918. На тім постї Антоній Бескид утримовав тїсны звязкы із словацькыма колеґами – посланцями. Допоміг вєдно з нима прияти рішіня про выбудованя желїзницї, котра ішла через Пряшівску Русь і Лемковину. Протестовав проти антіправославного Мараморош-Сіґетьского процесу, котрый проходив в роках 1913 – 1914.

По роспадї Австро-Угорьской імепрії Бескид приняв прочехословацьку орьєнтацію, засновав Пряшівску народну раду (в новембрї 1918 року) і вєдно із галицькыма русофілами Андріём Ґаґатком і Дмитріём Выслоцькым успішно невтралізовав вплив проукраїньского політічного напряму на Пряшівщінї, котрый быв ведженый через Еміліяна Невицького. 21-го децембра 1918 р. членове Руськой народной рады з Лемковины зъєдинили ся з ґрупов А. Бескида і зробили Централну руську народну раду в Пряшові. Наперед мали думкы о припоїню своёй отчізны до Росії, но рада дістала наконець пропозіцію на прочехословацьку орьєнтацію і мала намір підпорити припоїня теріторії заселеной Русинами ід Чехословакії. У 1919 р. быв А. Бескид членом чехословацькой делеґації, котра ішла на Парізьку мірну конференцію і пізнїше быв выбраный за голову Централной руськой народной рады. В тім самім роцї ся став і головов русофільской фракції того орґану.

Антоній Бескид ся сполїгав на свою політічну домінанцію на Підкарпатьскій Руси, но чехословацька репрезентація наперед была нахылена к мену Ґріґорія Жатковіча. У 1919 роцї Бескид засновав Руську народну партію у Пряшові, котра мала крітічны позіції в одношіню ку містній словацькій адміністрації і жадала припоїня теріторії Русинів на Словакії до Підкарпатьской Руси. Кінцём рока Бескид одышов до Споєных

штатів Америкы, де навщівив еміґрантьскы общіны Русинів. За їх підпоры засновав „Русскій народный банкъ“ в Ужгородї і быв ёго директором в роках 1920 – 1925.

В першых роках по першій світовій войнї Антоній Бескид быв барз актівным у культурнім діяльстві русофільского прямованя як засновательі голова общества „Шкільна поміч“ і культурной орґанізації „Русское казино“. Таксамо быв директором і основателём Общества ім. Александра Духновіча.

По зближіню з чехословацьков репрезентаціов у 1923 роцї Бескид зачав мати менше крітічны позіції до чеськословеньской влады і одышов із функції председы Руськой народной партії. Як одповідь на то быв менованый за історічно другого ґубернатора Підкарпатьской Руси, по Ґріґоріови Жатковічови, і на тім постї быв аж до самой смерти. Тот пост але быв без реалного впливу, а Бескид ся не намагав змінити то. Почас свого ґубернаторованя дале підтримовав русофільску народну орьєнтацію і Общество Александра Духновіча. **Умер Антоній Бескид 16-го юна 1933 року в Ужгородї, на Підкарпатьскій Руси.**

(Оброблене подля: П. Р. Маґочій і кол.: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“.)

Юбілейный 614-сторінковый зборник** (Выдавництво В. Падяка: Ужгород – Пряшів – Ню Йорк, 2015) **на честь Маґочіёвых 70-ых народенин вышов недавно і мы вырішили представити ёго обалку і вступе слово ід зборнику:

Мґр. Валерій ПАДЯК, к. н. (Україна), асоц. проф. Патріція КРАФЧІК (США)

Хто є професор П. Р. Маґочій?

(Вступ зоставителїв зборника.)

Бесспорно, тот зборник ся дістане переважно до рук шпеціалістів, котрым не треба довго высвітлёвати, хто є проф. Павел Роберт Маґочій. Але ай аматерови, який спознать обсяг выданя, стане такой ясно, же зборник приправленый на честь єдной особы многыма авторами, якы пишуть різнима языками, роблять у різных научных і учебных центрах і жыють у різных частях світа. Кідь брати до увагы ґеоґрафію публікацій, мож відїти, же свою честь америцько-канадьскому професорови проявили особы, якы жыють як в Северній Америці, так і в Европі ці Азії. Кідь ся попозераєме на статї веце конкретно, то збачіме, же то суть научны статї на честь професора, а тыж поздравны статї – привітаня к ёго юбілею. Они пришли до зборника (кідь ся рушаме із выходу на запад) з Японії, Україны, Ізраела, Словакії, Білорусії, Польщі, Мадярії, Німецька, Австрії, Сербії, Голандії, Анґлії, Шкотьска, а тыж із многых універзітных центрів США і Канады. Статї і поздравлїня написаны векшынов анґліцькым і україньскым языками, але тыж іншыма языками: польскым, словацькым, російскым і трёма реґіоналныма карпаторусиньскыма языковыма штандардами, якы поужывають Русины/Лемкы (у рамках Польщі), Русины у Пряшівскій области (у рамках Словакії), а тыж войводиньскы Руснакы/Русины (в автономній области Войводина у Сербії).

Ідея выдати зборник на честь проф. П. Р. Магочія ід 70-річному юбілею выникла спонтанно, докінця кус пізно, кідь раховати, же приправа такых колективных выдань тырвать дость довго. Але, тот факт, же скоро пятьдесятка науковців із цїлого світа швыдко зареаґовала на вызву зоставителїв і щіро согласила на честь юбіланта дати до зборника свої новы статї, ясно свідчіть о необычыйній авторіті проф. Магочія у світї наукы.

Бесспорно, в данім припаді іде нелем о єднако думаючіх у сфері наукы, але і приятелїв.

Єдно старе присловя говорить: *„Повідж мі, хто твої приятелї, а я повім, хто ты.“* В нашім припаді одповідь на вопрос *„Хто є Магочій?“* не тяжко найти, прочітаючі у зборнику статї ёго приятелїв. Суть то переважно шпеціалісты у сфері історії і іншых гуманітарных дісціплін. Історіци, літературнознателї, етноґрафы, фолклорісты, музикознателї, палеоґрафы, языкознателї, соціолоґы, політолоґы, ґеоґрафы, бібліоґрафы, – на превеликый жаль, формат вступной статї не доволює перераховати бодай лем їх призвіска, – про каждого з них оддане служіня науці є алфов і омеґов їх способу жывота. Зато каждый із них досяг значных высот у своїй сфері і є прикладом наслїдованя про молодых шпеціалістів.

Не є таёмством, же науковы дорогы многых авторів того зборника не раз перетинали ся з путями проф. Магочія – почас міжнародных научных конференцій, сімпозіумів, научных семінарів, у якых він сістематічно брав активну участь. Багатогранность таленту і глубина заінтересовань професора тому помогли – він ся представив як вызначна авторіта у різних сферах, але в першім ряді як експерт на історію Україны і Централной Европы, а таксамо ай історії і культуры карпатьскых Русинів. Але тыж як одборник у проблематіці церьквы, етнополітікы, творіня народів, в области картоґрафії, бібліоґрафії ітд. Удивлять і обсяг ёго публікацій – выше 800 научных робот. І вшытко тото змістило ся до 50 років ёго вірного служіня науці і 70 років жывота.

Шпеціалну одповідь на вопрос *„Хто є Магочій?“* дає фотолїтопис ёго жывота і діяльство як америцького науковця, який свого часу прияв позваня Торонтьской універзіты у Канаді і який сі зволив як тему своїх научных заінтересовань главно проблемы українознательства і карпаторусинства...

КУЛТУРНО-ХРІСТІАНЬСКЫЙ ЧАСОПИС выдавать **Русин і Народны новинкы (6x ročne, náklad 1100 ks, IČO: 17079748).** Предплатне 10 евр. Адреса редакції: **Rusín, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR.** Телефон: **0917 171 912.** Шефредактор: **Мґр. Александер Зозуляк**, редакторкы: **ПгДр. Кветослава Копорова**, **ПгД., Мґр. Зденка Цітрякова,** языкова редакторка: **ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД.** Реґістрачны числа: **ISSN 1339-5483, EV 328/08, MIČ 49 589**. Адреса на інтернеті: **www.rusynacademy.sk**, e-mail: **rusyn@stonline.sk**. Выдане 9. децембра 2015 р.

Realizované s finančnou podporou Úradu vlády SR – program Kultúra národnostných menšín 2015.

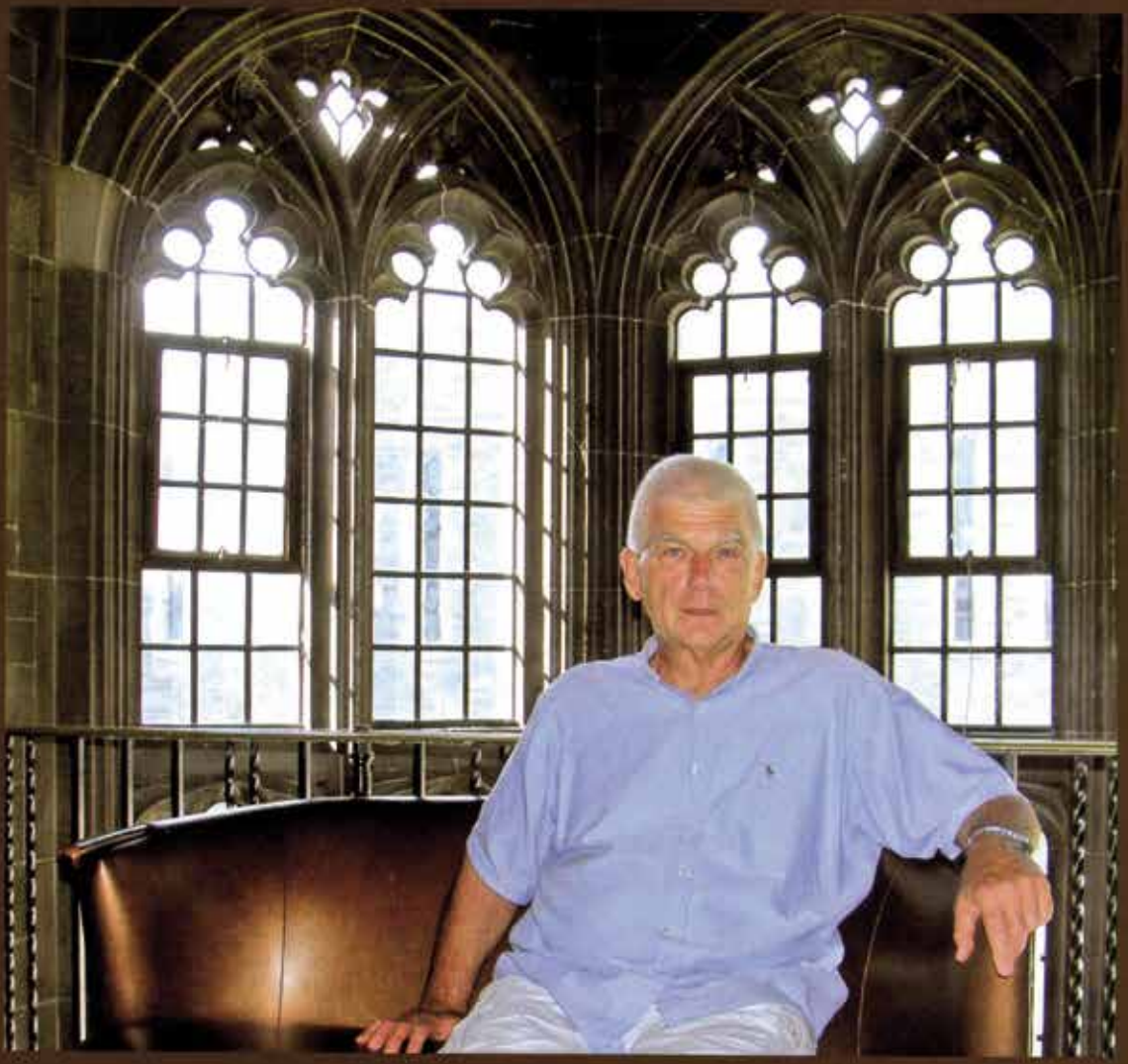

ЮВІЛЕЙНИЙ ЗБІРНИК
НА ЧЕСТЬ ПРОФЕСОРА
ПАВЛА-РОБЕРТА МАҐОЧІЯ

A Jubilee Collection: Essays in Honor of Professor
Paul Robert Magocsi

Інштітут русиньского языка і культуры Пряшівской університы в Пряшові

вас позывать на

STUDIUM CARPATO-RUTHENORUM 2016

7. річник Міджінародной лїтнёй школы русиньского языка і культуры

05. – 25. 06. 2016

Курзы русиньского языка, історії і етноґрафії карпатьскых Русинів ведуть в анґліцькім і русиньскім языку

Лекторы:

ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД. (Пряшівска університа)
Мґр. Марек Ґай (екстерный сполупрацовник ІРЯК ПУ)
Проф. Др. Павел Роберт Маґочій (Торонтьска університа)
Мґр. Валерій Падяк, к. н. (Научный центер карпатістікы, Ужгород)
Асіст. Проф. Др. Елена Будовская (Джорджтавньска штатна університа)
Проф. ПгДр. Микола Мушинка, др. н. (екстерный сполупрацовник ІРЯК ПУ)

Далшы інформації і приглашка:

www.unipo.sk/pracoviska/urjk/1/LS7
www.c-rs.org

Приголосити ся мож до 1. апріля 2016